

ХРИСТО КРСТЕВСКИ

ЦИГАНСКО ЛЕТО

"The answer, my friend, is blowing in the wind."
Bob Dylan

Тие години на магистралниот пат помеѓу Равен и Големиот град се појавија првите автостопери. Најчесто доаѓаа од запад, но понекогаш меѓу нив ќе заскиташе и некој друмник од прекуморските земји. Со своите тешки ранци и вреќи за спиење на грб прилегаа на мравки изгубени од колоната, што везден го влечкаат својот товар и плен до којзнае која далечна дупка, небаре се накитиле со најголемиот трофеј.

Имаа уморни и испиени лица, враснати во брада, правливи и тврди, отсутни и сами до немајкаде. Со часови и часови се пржеа под усвитеното небо, но сепак секојдневно висеа по крајпатните ендеци, со кренати палци и светнати очи, божем се дел од непрегледните сончогледови низи.

Ние, момчињата од Равен, потајно им завидувавме на тие необични птици што летнале од усвет, та врнело - греело - трештело - пукало, тие едно си тераат: со своите шпиртосани крилја и урочени клунови сал се свертат во друмските ламји и лимји на патот и ич пет пари не даваат за ништо.

Повеќето од нив имаа црвеникави бради и ние на шега си ги викавме "барбароси", но тие не носеа крстови на вратот и ако што и да е носеа тој миг, тогаш тоа беа нивните гитари, бездруго за да си ги прекратат маките со нив, штом тргнале да тепаат толкав пат.

Честопати не можевме да ги разликуваме машките од женските и, добро се сеќавам, како си правевме безброј вицови со тоа, зашто сите носеа панталони, понекогаш дури и обетки на ушите, а косите им паѓаа до раменици. Црвените бради им беа единствениот нишан.

Беше чудно и необично тоа племе што се зададе кон Равен, како некое фантастично јато што се селеше на југ. Ќе беа месечари да не ѝ припаѓаа на сончевата секта, оти скоро сите и без исклучок, имаа сонца нацртани на челата (низ намотаните ленти), носеа кошули со цветен дезен (впрочем, така и ги викаа - "деца на цвеќето", или едноставно "хипици") и ги пееја песните на Боб Дилан - Песот, како да завиваа по ветрот, душкајќи по немуштата загатка на чудата од овој свет.

Од раскошниот очај на својот дом, до опијумскиот изгрев на Ориентот, тие го расфрлаа своето цвеќе насекаде, небаре Циганите од Равен ги најавуваат додолите на Ѓурѓовден.

Понекогаш, така, од узур, или пак од чиста љубопитност, ќе се замешавме во некоја од тие тајфи и тогаш, чинам, куциот Моне Џуапо веднаш ќе почнеше да го витка јазикот, небаре живи компири низ уста да мели. Околу него се туркавме како Индијанци, а тој важно - важно се кокореше наоколу, изигрувајќи некаков си гуру, жрец, или пак дури и оној стар индијански кумита, Олд Шетерхенд.

Што беа тие години за нас, тогаш кога започна тој необичен Крстоносен поход, кога во тие бајрактари на сите белосветски моди и матканици гледавме како во некои откачени и неверојатни јавачи на ветрот. Кои беа тие брадјосани ветрогони и вејветри што итаа кон исток, боси в трње, од своите блескави

престолнини станати, за да акнат насреќа преку азиските пустини, врвици, таинствени замки, закани и заседи, па сé до пештерите на далечниот Катманду.

Што знаевме тогаш ние за куциот Моне Џуапо, на кого цели пет лета пред нас му процвета тиквата, што знаевме за оној непрокопсаник Чеп, кого сите по Равен и околу Равенот го викаа Мајсторе и кого уште прв пат кога го видовме на наши очи најпрвин ја смандори, а потоа ја силуваше онаа кутра и избекумена Германка, одрана до гола кожа од некојси Арап пред тоа, небаре отпадник од дружината на Али Баба, по грабежот зад портите на Сезам.

Што знаевме ние тогаш за сите Чепови бесни глисти и ујдурми, кога наперчен се враќаше од поправните домови и како ништо да не било, ќе брбнеше и ќе се замешаше меѓу нас со она свое апашко муцуле, ќе се витосаше накај Црвените скали што си ги викавме "чикичан" и ќе се заринкаше во матните води, клукајќи, небаре, Марко Крале го префрла Големиот камен отаде Црн Врв, да ја казни сестра си оти кај Турчин пребегала, како што не учеа уште од малечки, рикајќи на сет глас кон орловите гнезда небаре Тарзан, а потоа измазнет и залижан како шарено теле, се враќаше меѓу нас, во маалото, и ќе им се потсмеваше на сините ангели во мустак низ сокаците, велејќи им дека не се плаши тој од ништо и дека такво пиле дома не си умира, па и ако умре еден ден, најпрвин ќе треба троа да се изнамачат околу него, оти тој не бил сачка - прачка и оти Чепот - мајсторот на сите ќе им ја запржи чорбата, ќе им ја зачепи муцанката, мајчината . . . еден ден, ај ти. Каменот до камен си тежи, велеше тој, ама не на мојата паланса. А така и нему старото аро му велело пред да ја скине, но излезе Чепот непрокопсаник и пезевенк, оти не му ја исполни последната, демек место пченица бели цицки да раздаваат по гробиштата новоселски . . . за бог да прости.

Со отворени и жални очи си замина тој.

Кутриот, мокар брат.

Денес, кога куциот Моне Џуапо, по толку години пекање и лелекање по лудиот бел свет, кајшто никогаш не се снајде и не врза корен, со ќерка калеша, ослането перче над очи и ширни дворој шимширови, остана тука да кука како пушта кукумјавка од Црн Врв над Равенот, загледан некаде кон мостот на Луда Мара и осамената маслинка, каде така ветерничаво, севезден и саноќ се улавевме по Битлсите и Ролингстоунсите, нашите мустри и кандила, да седи со пијачка и мезе со нас, (мастика, таратур) безделни мајтапции и чаматарии, да ги плетка низ јазикот сите далавери околу Чепот и најпосле низ каде - каде помирни звуци (Олдфилд, Мориконе, Вангелис) да не уми со тие стари и веќе заборавени денови.

"Мене светот отсекогаш сé ми давал на половина", говореше тој. "Речи што ќе речеш, ама тоа си е некако, така, како за здравје. А што се може тука, штом ми е пишано да го газам само со едната нога. Некогаш, на пример, сонував да живеам на остров, а заглавив на полуостров. И тоа каде - на Балканот! Бакзус се родив, бакзус и ќе пчојсам. Сиромав човек и во половина дупка ќе го закопаш. Што сé не правев! Оф мори мајко! Се обидов да му ги замачкам очите на светот, да летнам како орел и да се витосам оттука, а излегов некаков си музејски стаорец. Врти - сукај, јас си го

утнав касметот (или тој мене!), а Чепот - не, зашто Чеп отсекогаш си беше она што си беше, а така и заврши: чешит".

Со такви, или слични зборови, започнуваше секоја вртешка околу Чеп.

И секогаш - иста приказка.

Различни беа само нијансите, а ние токму за нив овде ќе зборуваме.

ДЕЛ ПРВ

1.

Чеп, дамчестата Американка Су и куциот Моне Џуапо немаа среќа тој ден. Како сè газглава да им тргна. А штом само за влакно им избега и ганц новиот мустанг на агенцијата за рент - а - кар во Скопје, веќе беа на работ од кавгата.

"Тууу, бре, Моне, мајка му стара, - уфкаше и туфкаше Чеп - 'ба ти го к'сметот. Пак ја утнавме работата, еј."

"Е де, е де." - го смируваше куциот Моне.

"Што е де, е де. 150 коњи, бате! Знаеш ли ти што е тоа? Ем плус и ти. И оваа шарена калифорниска маска на панагон. Ех, кардаш, кардаш . . . само да знам кој е баксузот меѓу нас . . ."

Не им преостануваше ништо друго освен да се помират со стариот сиво - маслинест ландровер, што толку пати последниве месеци му го загорчуваше животот на Чеп. Го напуштија паркингот на агенцијата за *ренџи - а - кар*, мавтајќи му од немајкаде на немтурестиот службеник и свртија скоро со некаков лудачки елан кон центарот на Скопје. Но Чеп не можеше веднаш и туку така да ја преболи загубата и сеедно ломотеше и дрдореше некакви неразбирливи пцости низ нос, притискајќи на сирената како луд и китејќи ги со рогови вознемирените минувачи, та овие сето време испраќаа некои недоветни опули, како тој миг врз мустакот да им капнала врапчешка вересија.

(Мустангот, бате, тоа не е лимузина. Тоа ти е див индијански ајгар, ами како. Ах, мајчицата негова! . . . Очите ми истекоеа по него вчера. Пена на устата ми се стори).

"Ех, Моне, Моне, абдал бев што те пуштив да се удавиш во градскиот нужник со оваа откачена мотовилка. Сега немаше во него да ми се перчи оној дрт германски акреп. Ем ти велев да поиташ. Опинците ќе му ги фатиме. Што се клештиш, мори, чумо? Ќе ми се друскаш сега со денови во оваа стара канта како спурен компир и ќе прашаш има ли уште."

Чеп гледаше во младата ковчеста Американка, со насмевка на лицето, а всушност, се јадеше себеси однатре, чиниш веќе во идниот миг ќе почне да вреска, а сепак се преправаше дека му е смешно сето тоа и оти, небарем, му се восхитува на начинот со кој Американката Су ја тегне својата долгунеста шија низ подотворениот џам и се пули на сите страни како пилиштарец што прв пат го

подава својот клун од штрковото гнездо. Опцу, а таа му одврати со својата широка насмевка, небаре ја почестиле со слатко. Чеп сеедно се цареше во нејзиниот шарен чорап на главата, што изигруваше нешто како капа, шамија, или пак некаква панделка врз долгата црвеникава коса и се крстеше на сите четири страни, чудејќи се и прашувајќи полугласно, токму колку да го разбере Моне Џуапо) - "нема ли уште нешто да измарифети оваа креслива чучулига од Салинас?!"

"Да ти ја изедам шапката што ти ја скроиле," ѝ се смешкаше Чеп, а таа само немојно се вцрвуваше и чиниш гореше од желба да го подбуцне куциот Моне да ја разбистри троа оваа миловидна шарада од пораките на Чеп и само неговата упорна сирена и кикот ја одвраќаа од намерата.

Свртија кон супермаркетот на излезот од градот. Изгубија повеќе време на касата отколку што им требаше со онаа нивна тавтабитска наврапитост да се промуваат низ долгите редици во супермаркетот и да исполнат цели три кошници со секакви драгулии. Средовечната касиерка со упадливо нацрвени усни воопшто не им беше наклонета. Тројцата натрапници, пристегнати во некаков избледен џинс, со својот нестрплив вик ѝ ги вознемируваа муштериите.

Чеп веднаш почна да реди:

"Марлборо - два бокса, дузина кибрити, две пени за бречење, банани - 5 килограми (чупето многу ги сака!) (ако де), кафе - 3 пакетчиња, судук домашен, шунка 12,5 дванаесетипол, еве, убаво ти пишува, гледаш и самата (или, не можеш без очила?) (купи и ги на мајка ти!) (ако де, ако), пиши и не забошотувај, сирење, половина "трапист", половина жежено, 5 сокови грејпфрут, три доктор Еткера (но, овде јас гледам четири!) (ако де, ако, едниот ти е подарок од мене) (дари си ја ти сестра ти, знаеш!) арно ме потсети, море. Гледај го зет ми, кутриот, коска и кожа. Голтар. Малечка плата, што да правиш. Ем колку р'мба, завалијата. Гробар е. Нели, Моне?) (а - х - а) (не ломоти тукутака момче, ами давај ваму. И самата сум си писмена. Дрвени адвокати не ми требаат. Везден денгуба и безделништво, друго и не знаете.) (Добро, душичке) (не сум јас баба ти, та си ме здушкар тука) (не сум ни јас момче со три судски алиментации) (оди по ѓволите!) (ајде, пиши, џанам! Белки јас сум ти крив што заборавил сношти стопанот да ти ја избие матеницата во бутимот . . .) (ај, ќелеш низаеден! Сакаш ли да повикам милиција?! (Уф, леле, мајко! Сиот треперам) (неранимајко!)

Излегоа шумно од супермаркетот на излезот од градот, исто како и што влегоа, а високата Американка не можеше веднаш да сфати што токму ѝ беше згрешила на средовечната касиерка, та на нејзините кресливи поздрави оваа ги креваше рацете кон неа, небаре пади лепозна, како да брка вампири од прагот - иш! иш! што ми се правиш гоа нетокму, мори, кукумјавко низаедна. Ченкушка да не си голтнала, та везден тука ми се мајтапиш. Ги знам јас тие мустри во тесни панталони како тебе. Ваму изигруваат странци, а уште на лепешки им смрди суратот.) (хелоу, хај) (мавај ми се оттука кога ти вела, барем тебе можам да ти ги истурам пиперките, сукало едно.)

Набргу, откако се откачија од главниот јазел, лесно и бргу се витосаа кон магистралниот пат.

Летото веќе беше при крај и сообраќајот не беше толку густ. Колоните со километриски опашки секнаа веќе одамна. Сепак, со овие наши патишта никогаш не си на чисто. Ако ништо друго, барем со заврзани очи да возиш, сетика, ризикот не е мал. Тука и таму, на по некоја од крстосниците од предградието, сè уште можеа да се видат брадјосаните групи и двојки, или по некој задоцнет осаменик со згаснати очи, некој изгубен друмник што со желкин чекор се упатил кон Делфиските пророштва, со задолжителниот и набрзина начкртан патоказ на грбот: Атхенес. Никого не качија. Тие одеа во спротивен правец.

Низ непрегледната рамница покрај реката, низ бескрајните сртови и меѓи што се губеа во далечните планински подножја, долгите кривулести и валчести стрништа прилегаа на прекршени змиски опашки што за последен пат се сончаат на скржавото септемврско сонце. Тоа сега рамнодушно се протегаше низ круните на крајбрежните стебла и се прекршуваше низ ветробранот на ландрроверот во некоја златесто - алова и пурпурна гама.

Сопреа кај првата бензинска пумпа и имаа среќа. Околу неа немаше ни жива душа и таа, скриена и затантена во пазувите на ова циганско лето, прилегаше на некаква осамена оаза. Но наместо да чекаат пред себе некој грбав транспортен цин, тие мораа долго да го чекаат зафатениот и рамнодушен полнач, кој штотуку појадуваше. Чеп наеднаш се откажа од трубењето, излезе од ландрроверот и се упати кон резервоарот. Се всре во скиснатото лице на полначот и одеднаш сфати дека од сношти ништо не јал.

Тоа е тоа, помисли. Таа неочекувана ошумоглавеност што го притиска цело утро. Тоа е тоа. Не ме потфатиле мајките, ами стомакот. Проклет да сум, стомакот).

Се реши. Ене таму, крај онаа ливада. Веднаш до реката.

"Моне, гладен ли си?"

"Ич."

"А таа?"

"Не знам."

"Слушај, Моне, пиленце, симни ги дисагите да ставиме нешто в клун."

"Што ти текна сега?"

"Ајде, море, мрдни го малку задникот, кога ти велам. Трокирам, Чу?"

"Јок."

"Мрдни, мрдни, кардаш."

Куциот Моне Џуапо и Американката Су ги протнаа нозете кон малечката платформа од ландрроверот и со напор излегоа надвор. Чеп ја прифати торбата и тргна право преку магистралниот пат. Го настигна засипнатиот глас на полначот.

"Кадееј?"

Чеп му опиша со раката што неволја го мами кон реката.

"Првин истај си го ландрроверот", рече овој.

"Наполни го до врв и тргни го сам."

"Не бива, ај, ела, џанам."

Чеп опцу. Му ја тутна торбата на Моне и се врати кон ландрроверот. Овој ја потфати и ја настигна високата Су. "Го настенкавме торбиштево, небаре сме скаути, па ќе се катераме на мајчината", се лутеше куциот Моне. Чеп се џареше во несмасната фигура на својот другар што бавно се спушташе кон речниот брег и скоро соучеснички му се поднасмевна на полначот под мустак. "Таков си е тој, што ќе правиш," како да велеше неговата насмевка. Полначот само ги симна рамениците, рамнодушно следејќи го танцот на бројките.

"До врв, - повтори Чеп. - И сметката."

"На кого?"

"Што? Сметката? На "Фортуна". Како и секогаш," се знае.

"Во ред."

Чеп веднаш плати, го остави ландрроверот на малечкиот паркинг, се врати по сметката и тргна кон реката, не обзирајќи се ни лево ни десно. Долу, врз еден кутнат трупец крај брегот, Моне и Су веќе го смукаа својот герјпфрут.

Чеп се плесна меѓу нив.

Моне незаинтересирано џбаркаше низ торбата, шушкајќи меѓу целофанот и тутканиците од хартија за свиткување и, чиниш, со некакво посебно уживање ги следеше нервозните грчови на својот другар, правејќи невешти гримаси и плеткајќи ги своите мрзливи прсти.

"Господинот сака?" се кривеше Моне.

"Ај давај ваму што било, море."

"Знаеш, момче, неволјата со тебе е токму во тоа што не знаеш што, а сакаш веднаш," се поднамести овој, правејќи мртвовечки сериозно лице и имитирајќи го чичко Толета, нивниот стар професор по математика (некогаш и двајцата му беа нерешив проблем на добродушниот чичко Толе, а главната цака беше во тоа што тој со очи не можеше да види жилет, додека Чеп и Моне секогаш успеваа сосе сунѓерот да му го протнат ѓутуре.) Чеп ја разбра шегата, но сега му требаше лапање а не шеги.

"Не сери, Моне."

"Па, добро бе, гукни веќе еднаш. Што сакаш?"

"Сеедно. Не знам."

"Смени ја плочата."

". . .не знаеш, не знае, не знаеме. . ."

"Чеп, бате, не дави. Ти реков плочата, не глаголот. Кажувај ваму, или на - земи си сам. Овде уште млеко од магарица фали."

"Млеко од магарица! Ама ѓезме!"

Чеп извлече една од векните, ја прекрши надве, ископа нешто напамет од безбројните свитки хартија и дури не грижејќи се дека го фатил токму првото што му падна в раце, се нафрли алчно врз големата фелка жежено сирење, жолто, шупливо како пчелино саќе и тврдо како камен. Голташе наврат - нанос и по едно

три - четири залака сосема се задави. Моне подбивно почна да го удира по грбот, смеејќи се кон Су. Почна да го пои со големиот шарен термос. Намести некаква старателска маска на мајтапцискиот сурат и фати лесно да му потсвирнува како на ајван ("пиеш вода како вол, не знаеш што е ха - два - о! Чепче батино, ти се одзатна ли помијарникот, а?") ("ќе те отчепи тебе Чеп ако ти ја светне една, ни змија на вода не се задева, знаеш.")

Одненадеж го потфати некоја икавица и, срипувајќи, почна да се тресе, врти и сука околу трупецот, небаре, африкански таманго (Монево кумство) не му е рамен. Набргу пак клекна врз трупецот и најпосле се смири.

"Да ти го мочам табиетот," рече Моне. "И камила ќе се напоеше," веќе сосема помирливо и дури малку соучеснички. "Ептен си изветреал. Од панаѓур на панаѓур. Не бива, бездриѓан некој. Како сојтарија си станал. Нели ти здодеа веќе ова акање? Тие пусти пари . . . ќе се збудалиш, бреј."

Чеп само одмавна со раката.

"Веќе си заборавил и да јадеш."

"Помалку лапање - помалку мелење . . . житна кал."

"Еми што друго од едно погано јазичиште. . ."

"Имаме ние и пофина стока, почитуван господине."

"Свилена, а?"

"Свилена, ја. Белки попусто ја влечкам пустињава како магаре од град в град веќе толку години. "ФОРТУНА ВЕДРИ И ОБЛАЧИ СВЕ ЖЕНЕ У ЗЕМЉИ" . . . Фортуна. . . ова. . . Фортуна она. . . ами како".

"Бре, бре, мајката, што ми наприкажа."

"Оти? Да не ми е кусо нешто? Бутур ми е. Камен паѓа, сврдлето рие, лапање колку сакаш. . . што ми е нетокму, кажи."

"Што е Фортуна"? - се подаде наеднаш Су.

"Фортуна. . ." се замисли Моне. "Што е "Фортуна," прашува манукава."

"Речи ѝ "Фортуна" ти е она што ведри и обла. . ."

"Не оди."

"Оти?"

"Не бива. Не може тоа."

"Што е Фортуна?" - повтори љубопитно Су.

"Фабрика. Синтетичка свила," рече Моне.

"И тој е нешто како агент, трговски патник?"

"Така нешто."

"Што ѝ рече?" се јави Чеп.

"Ќе реков што треба."

"Краставици ѝ рече. Речи ѝ дека ведри и. . ."

"Кај би можело тоа, џанам. Бегај оттука."

"Зошто?"

"Па, ајде, заврти го тоа по наше, да те видам, мајсторе."

"Ведри. . . наоблачува. . . а?"

"Ете, гледаш. Тоа си е друго дваесе."

"Моне. . ., се замисли Чеп. "Знаеш што?"

"Знам."

"А што?"

"Тоа. Не ти се допаѓа мојот сурат."

"Сезнајко си ти, Моне, сезнајко. Откаде знаеш?"

"Ти читам од носот."

"Жити Толе Жилет?"

"Оди по ѓаволите!"

За сето време, дури двајцата другари се обидуваа онака без врска да се прејдат еден друг, високата Су беше обземена со некоја миловидност кон сè што ја опкружува во тој миг и таа сеедно се прпелкаше околу нив, потпевнувајќи некаков рефрен од некој стар кантрисонг. Притоа, правеше некакви чудни паузи по секоја нивна задевка, безмалку оперетски, како да ги пушта да се издуваат докрај, а потоа, без да се напрега да сфати штогоде од тој нивен кукуринг (неоти пак ќе разбереше нешто со оние троа наши думи што ги знаеше), се нурнуваше кон благата удолнина на речниот брег, чиниш тој ненадеен оптимизам сака наеднаш да го расее насекаде кај што допира мрзливото сонце, небаре ќе го фрли и префрли сосе белите камчиња што потскокнуваа по разбранетата матица дури на другиот брег, отаде реката. Ја освои одеднаш таа палава игра. Веселоста шумно нагрна во неа и, мавтајќи со рацете, се спогна удољу низ свенатата шир на долината како некое збудалено детуле.

Таа, низ својата помалку чудна ошумоглавеност, им се радуваше на сите срнсурки по полето и сунења во воздухот, им мавташе на недофатните сурии од првите преселни јата, ги прегрнуваше гранките, трагаше по капини, се чепатеше како вртимушка околу бескрајните низи тополи, ги кубеше и развејуваше глуварките, ги прескокнуваше трските низ сазот и врежот, ја газеше речната жгура и во лет го береше и го бакнуваше секој страк од дивото полско цвеќе.

Се врати по некое време со тоа свое пијанство меѓу нив, се плесна врз трупецот сета спотната, задишена, румена и дамчеста, го расфрли наоколу сосе жили тоа диво полско цвеќе, донесе некои чудни миризби, се засмеа на сет глас и ги забуца прстите во фрлената торба. Му се надеваше на грозјето, а ископа банаана. Тоа уште повеќе ја орасположи. Бузите ѝ беа модри од капините. Со вештина што Моне ја крсти "атавизам на мајмунката", само со забите и едната рака, таа за миг ја отвори нежната жолто - зелена кора, ја подви некако над дното од рачката, му ја наднесе токму под носот на Моне и се раскикоти како луда.

"Слези Молох, Молох, ти стар прчу незаситен!" . . ., - фати метаниии да прави кон сонцето расположениот Моне.

"О, лајна!" - го упрекна таа и веќе во идниот миг, како ништо да не било, пак продолжи со својот заразен кикот.

Чеп отпрвин се пулеше де кон него, де кон неа и откако скопча во што е работата, прсна и тој да се смее, иако Моне низ стенкање цедеше: "п о м и ј а р н и к

от, бат е, пом и ја р н и к о т!" Се смееја како улави. Ги фати некој заразен и непреодлив смев и, некој што си оди одозгора по патот, гледајќи ги вака разгракани и испревртени врз начадениот трупец, лесно можеше да се обложи дека оваа чудна и урнебесна тројка однадеж ја трештило гром од ведро небо.

Најпосле, се смирија. Полека си ги собраа парталите, ја нарамија торбата и се упатија кон ландрроверот. Тукушто излегоа на патот, двајца Бугари, паркирани покрај ландрроверот со својот Москвич, им предложија да променат некој лев. Чеп само немо одмавна со главата. Су се интересираше што сакаа тие. Чеп му рече на Моне да ѝ преведе. Рече дека никогаш во животот не видела бугарски пари. Нивните пари се малечки по форма и не се нешто особено, ѝ објасни Моне. Потоа дури и додаде, без да го праша таа, "левот ти е долар и пол во Бугарија. Овде пак ни го нудат бадијала. Речиси цабе." "Па зошто? Зошто, Моно, кажи ми?" "Не знам," рече Моне. "Јас сум тапа за тие работи." "Зошто, Моно? Зошто? Тоа е трговија на црно, нели?" - прашуваше Су на својот тврдоглав начин. "Не знам Су. Не знам. Од дарежливост, белки. Што знам."

Су ништо не сфаќаше. Моне само одмавна со раката и со напори се курдиса на предното седиште од ландрроверот. Ги чекаше долг пат. Чеп се врткаше уште некое време околу багажникот, обидувајќи се малку да ги потсуреди расфрланите топови од вештачката свила на "Фортуна". Малку го утеши помислата што мустангот го спаси барем од амаллакот да се бавта со префрлување на тие големи труби.

Тргнаа. Долго време ништо не зборуваа. По еден час, како да ги фати дремка. Тогаш, Су ненадејно забележа една поголема група хипици што се враќаа на запад и со жар почна да им мавта, расфрлајќи им го својот букет од диво полско цвеќе.

2.

Тоа лето Чеп ненадејно се појави во Идиохорија (неодамна откриената античка населба во близината на Равен) и, откако се распраша за Моне Џуапо, разбра дека само до пред малку "се маткал тука некаде околу базиликата." Веднаш му падна в очи црномурниот младич свртен со грб и седнат на скалите под жешкото јулско сонце. Долгата кадрава коса падната до раменици, како да го расколеба за миг. Не се имаа видено три - четири години. Му се доближи молкома, покривајќи го со својата издолжена сенка, ја спушти спотнатата дланка врз неговиот грб и веднаш почна да го задева. "Нема ништо поважно за еден маж од тоа да го ископа големиот камен," рече. "Големиот камен - тоа јас го викам вистинска работа за еден вистински маж." Притоа се испрчи над него како був, гледајќи некаде неодредено во далечините, мижуркајќи и вардејќи се со дланката од пекнатото сонце. "Големиот камен?!" - извикна радосно Моне, а среде оваа пустелија Чеп беше последниот на кого можеше да му се надева. Му ја испружи раката и се обиде да потстане. "Проклет да си Чеп, мајсторе! Што ќе ти го големиот камен? Да си го обесиш на врат и право в река сосе него. Тоа ли?" - му враќаше Моне со иста мерка. "Ами што друго, бате Моне. Белки овие твои ќерпичи што везден ги галиш и мазниш на припек, се вистинската работа за еден маж, а? Си се плеснал тука боже смок, не може човек ни да те познае". "Ех, Чеп, чепорошко! Секој си има некој свој ѓавол, што да му правиш," велеше Моне, сосема помирливо и речиси безмалку филозофски.

"Прав, пот, муви, комарци, скакулци, штрклици, змии, гуштери, грнци, ќерпичи, модрици на задникот, плуски . . . и овој вршник. Тоа ќе е, белки, твојот ѓавол." Моне сал се клештеше на тоа. "Ѓавол . . . ѓавол," продолжуваше Чеп, гоа Толе Жилет нов урок ќе задава. "Ако веќе сакаш да знаеш, тоа е живо, диво и игриво свере, а не овој твој чепатлак." "Зависи." подзема Моне. "Краставици - зависи. Ех, Моне, Моне. Паѓа ли барем некое каменче?" "Зависи". "Матакот ти виси! Паѓа или не паѓа?" "Никој не е толку луд дабе да се ашка." "Будалетинка си ти, кардаш. Будалетинка. Отсекогаш си бил. Тебе човек да те смандори, колај работа. Богами. Ех . . . да ги имам твоите раце . . ."

Моне наеднаш ја разбра политиката на својот другар, свикнат да го слуша како од влакно прави камила и најпосле сосема замолча. Впрочем, тие сето ова го говорееа некако набрзина, со онаа стара бадијалциска веселба и со радоста на

повторната средба. Кој не ги знаеше, скапо ќе ги платеше. Фајдето отпосле ќе си го видеше.

"А ти . . . сè оној истиот Чеп," ќе рече Моне.

"Истиот."

"Гледам. Барем се изнаака."

"Да не ми завидуваш?"

"Бог да чува."

"И не треба."

"Не би рекол."

"Не треба. Не треба, кардаш. Гледам, напреднале работиве."

"Се турка. Се турка некако."

"Бааѓи ве има?"

"У-х-а! Од сите кокошарници."

"А која ти е онаа црвена мачка што се линса на припек?"

Моне се сврте кон високата црвенокоса покрај базиликата, одмавна со раката и не рече ништо, зашто во истиот миг еден брадјосан манук им свика да го истават ландрроверот.

Чеп мрзоволно се изгазачи врз усвитениот скај на седиштето и, прифаќајќи го воланот (небаре допира жар) со нескриена лутина му се ококори на брадјосаниот делија. Правот што наеднаш го крена при маневрирањето го принуди да го подзатвори џамот и, така, стеснет, сред миризба од нафта и во облаци од прав, скоро бесно го меркаше насмевнатото лице на Моне, правејќи беспомошни гримаси кон младиот брадјосан археолог. Чесмен во сликите од гасната комора изгледаше помирољубиво.

"Еј, човеку, имаш ли ти уште многу да матиш тука?" извика наеднаш засипнато кон својот другар, отворајќи го повторно џамчето и вардејќи се од правот со слободната рака. Моне ги симна рамениците и продолжи да гледа пред себе, мижуркајќи низ правот, што можеше исто време да значи и "да" и "не".

"Па, кажувај де, имаш ли, или не?"

"Не знам. Зошто?"

"Да се мавнеме накај градот."

Моне погледна во часовникот како да се двоуми за миг, но веднаш потоа рамнодушно одмавна со раката, тргна кон базиликата, му шепна нешто на уво на младиот археолог и се упати кон ландрроверот.

На свијокот, кон џадето, ги настигна девојката со долга црвеникава коса и сè уште затрчана и заруменета, почна да им мавта. Застанаа да ја земат.

"Ова е Су," му рече Моне, откако таа удобно се смести на едно од задните седишта.

"Чеп," рече тој, скоро незаинтересирано.

"Хај," рече црвенкосата, не можејќи да дојде до здив.

"Што? Мутлак на Марлон Брандо ти личам, а?" подзеде тој.

"Чеп," му шепна Моне. "Таа е Американка, знаеш. Оригинал."

"Бегај оттука."

"Да, - продолжи Моне доверливо. "Калифорнија. Салинас."

"Опаа, бате! Гледај го ти манукот. Не си го расфрла тој касметот на буниште, ами како. Што бара тука?"

"Копа."

"Таа?! Што копа таа, жити Господ?"

"Големиот камен," се знае.

Чеп се всре во притворното лице на својот другар, обидувајќи се да одгатне дали тој сега му враќа со неговата "праќа," или овој пат ја зборува вистината. Но ништо од сето тоа не можеше да фати на неговото црномурно и немушто лице. Затоа, ги отвори очите кон ретровизорот и откако виде дека мачето не е за ишкање, наеднаш почна згора - згора и оддалеку да се задева.

"Не ти е лоша тактиката," рече, како благо да ја укорува. "Ама не бери гајле, знам, знам. Ти си онаа што го копа Големиот камен, како што е тој Големиот Бик, кој седи врз него, така е, или не?!"

Таа само невешто затрепка со очите.

"Не повлекува мануката, а? Мамецот ми е слаб, што ли?"

"Пардон!"

Чеп сега сосема се обрна кон неа, ја погледна повнимателно и малку се вцрви тој миг. Фрли еден бегол опул кон Моне и промрмори:

"Не си ме работел значи."

Наеднаш замолкнаа сите. Тој ги отвори џамовите на ландроверот до крај и почна да ја наголемува брзината. Ја притисна касетата во касетофонот и почна ритмички да удира со прстите по воланот. Со музиката, во нив како да се вовлече и некаква тапа лагодност. Провеот што нагрна во џипот, како да ја развеа во нив сета разговорливост. Безбројните џумки на џадето, што Чеп воопшто не се трудеше да ги одбегнува, тапо одекнуваа во ландроверот и иако беа во целосен расчекор со ритмот на музиката, Чеп не престануваше да тропка по воланот. Само за миг, ги извлече од преградата своите темни очила и бришејќи ги од сувите делови на морнарската маица, се збра како орел над воланот, иако во почетокот изгледаше дека присуството на црвенокосата туѓинка (за Моне тоа веќе одамна беше стара песна) пак ќе му ги разбуричка црвјата во газот.

Ех, Чеп, чепорошко! Не си ти пес од денес!

Не се знаеја од вчера.

Во Равен семката им е фрлена, во Равен изникнаа . . . жугнаа, ама не процветаа . . . Тука, во Равенот, кај што лете и каменот пука од жега, Чеп, куциот Моне Џуапо и дамчестата Американка Су цел ден се влечкаа од Новоселската црква до поштата и ресторанот од летната бавча на новоизградениот хотел, гасејќи ја жедта и трагајќи по сенка.

Ја водеа Су по пазарите, се шлаеја по дуќаните, им се нагледаа на иконите, а утредента, во неделата, и на свадба се стаија.

Чеп и бајрак вееше и на тапан се катераше и "Тешкото" го свиваше и со сватовите шишиња кршеше. Да не му се нагледаш.

"Уште од деца се знаеме", ѝ зборуваше куциот Моне. "Без мајка пораснат, татко пијаница, уште брич не виде, а веќе сирак. Ама сврдле, итро, пргаво, за сè си го биваше. Кај роднини порасна и школо преку глава праметна, а богами, и до студии допре. Ти знаеш. Мене Византија за цел живот ме лапна, а тој уште само за ајван - доктор не проба. И никаде не се додржа. Ѓавол. Плочникот беше неговиот амфитеатар. Улиците, неговите аули. Сукните и фустаните, негови индекси.

А беше страшен тапанар. У - х - а!

Имаше тој копци за тапан. За тапан и за риби.

Возеше некој крш од Ланчија, која дури и среде лето ја палеше со туркање, а во неа рибите се менуваа небаре плакатите во централното кино. Вистински подвижен аквариум. Се сеќавам, прв помина низ штрафтата во избледен џинс, прв се скара со берберот, прв довлече од некаде порно магазини и филмови, прв ги пречекуваше и испраќаше јатата автостоперки, тргнати кон Делфи, Крит, или дури кон Катманду, иако лаф не знаеше да откине.

Од каде го копаше сиот тој камен, се прашував. Како се снаоѓаше, кај ги наоѓаше сите тие дупки синот на еден безнадежен пијаница, свиткан од цироза . . . Не знам. Не сум паметен ни ден - денес.

На рондото од скопската штрафта сите го познаваа Чеп. Цел свет го обрна со тапанот. Еднаш се врати со некаква Веспа. Со каква брзина и лудост шибаше тој со таа своја легендарна Веспа низ стаписаната толпа на скопското корзо, имитирајќи го оној махер од Сидот на смртта, или лудиот Џими со неговото Порше. На еден негов миг, на еден негов мал кренат прст, цел џган од локални вамп - ирки рипаше без задршка. Не му беа дораснати ни колку за едно ласнување на шими - кондурите, а камо ли пак некој да му згазне на мозолката. Ќе профучеше како ѓуле низ булеварот, опашан на грбот со некој долг русокос коњски опаш или самовилско коњче во лесна сукна на цветчиња, што се вее како знаме околу него. . .

Па, со што ги маѓепса тој ѓавол?! - се прашуваа кибицерите, шминкерите, безделниците, маткалата на скопското корзо. Колку железни боксери му се виткаа околу кошаркарското игралиште на Вардар, кај што палеше и гасеше Штрбац. Што има тој што немаме ние?!

Се сеќавам на Злата Чудина, младата скопска балерина, што си го цицаше малечкото прсте. Се сеќавам и денес како го сплеска носето во излогот на "Ванила" на еден миг од Чеп, а потоа бапна меѓу нас, со оние долги чепатни нозе што како лепези се отвораат нанадвор, во оној нејзин фустан од циц, со златест колан колку да не се рече прстен и се допре до масата, возбудена, ококорена, румена и исплашена. Одеше со неа едно време и никако не му тргнуваше од рака да му ја прошверцува некому едвај две недели по таа епизода (се обиде дури и со мене, говедо, врз сета моја несмасност . . .) Ја беше, кретенот, и обработил дури, кога нејзините на лето збришаа за Охрид. Ех . . . Каков џумбус ѝ наштима на онаа прекрасна Дивна Парада од Ниш, на девојката со "најдолга плетенка на Балканот,"

како што велеше тој кога збеснетата студентска мангупарија ѓетики од Никшиќ го спогна од "Парк", преку тврдината и назад, па потоа околу Бањата и Келе - кула, сè до Стоковната куќа. Го сретнав таа вечер на железничката станица, враќајќи се случајно од Белград, и во оној кумезарник "Атина" самоќ изигрував добра самовила, додека тој со часови го врткаше и со рацете и со главата и со нозете она најглупаво писмо што сум го видел во животот, напишано во круг со помош на шестар, умот да ти штукне од тој љубовен рулет од 360° . . .

А потоа . . . праматарот . . . со какво свиткано опавче се врати од трасата на Демир Капија, она лето, откаде "Дракула командантот го откартира експрес препорачано. Ни рече: "Мора да не отчукала некоја наквасена фитиларка од женската барака. Ти збришавме со Лидија Шуманова зад трасата, знаеш, како од мајка родени, штотуку над главата ни стрешти полноќниот Симплон откај тунелот Демиркаписки, не бива ламја да е, кога над нас никој друг туку Дракула лично. Како кој Дракула? Па, Дракула, го знаеш, белки, Дракула. Дракула командантот, оној . . . бившиот Лидиин, е тој. Ветренцето леко, тревата мека, а ние сме ти ги зариле главите како нојови во песок и наеднаш - фрас! Две бели раце од возот цитнаа некакво шише пиво. За малку да го потрефат Дракула. Се облековме наврат - нанос, а тој ја замавна во Вардарот, не бива капијата ќе ја натфрли. Белки така стигнала и во море, што не го закачи, та главата да му ја расцепеше . . ."

Такво чешитиште ти беше, овој тука, Чеп. Шмекер. Вистински шмекер.

А пак перје, какво перје сјаеше тој.

Со Веспата: кожен џакет, шими чизми, сомот.

На игранка: некои бесни глисти, некакви глазирани крпи од листер. Или кожни панталони, припиени на колкот.

На свирките: син сако со златести копчиња, ленена кошула навезена со срма, свилена шамија, бели панталони, што да ти расправам, не бива, Џими Крупа.

На корзо: поло маица (ги имаше цела дузина), чевли Ал - Капонки, темни очила со дебели рамки, ех . . .

И ајде, да речеме, да беа само шизички и таквимити некакви мустри. Не, џанам. Тоа му беше само загревање. Ситни риби. Гирици. Предјадење. Ордевер. Негов главен специјалитет беа поедри риби. Омажени мачки. Азган - Ајши, што се вели. Имаше тој и такви коњи за трка. Цели ергели.

Каков урнебес ѓ приреди на онаа неверојатна актерка, омажена за некоја голема ѓртка алабашова, со која се грвалеше по темните ложи на стариот театар покрај Вардар, сè дури еден ден, на репризата на онаа комедија, на матине претставата, не пукна тиквата.

И беше тоа комедија. Една непрестана реприза.

Комедија инфинита.

Така ѓ зборувавше куциот Моне Џуапо на дамчестата Американка Су тој ден. На свадбата на некој нивен вреник. А Чеп со сватовите и "Тешкото" го свиваше и шишиња со румена ракија кршеше. И разни дузени и марифети чинеше. Да не му се нагледа човек.

Кон крајот на септември, Чеп повторно наврати во Идиохорија и првиот на кого налета беше младиот брадест археолог. Без што било да праша, овој наеднаш почна да реди како поец в црква:

"Оваа месност прв пат се спомнува во актите на Халкедонскиот собор од 451 година, како епископско седиште и во Хиерокловиот список, а има сведоштва и во еден натпис од 372 година. Тоа е спомен - плоча за подигањето на градската порта. Градот претставува тврдина со неправилен правоаголен облик. Во северозападниот дел на тврдината е откриена тробродна рано - христијанска базилика со нартекс и атриум од елинистички тип. Северно, крај самата базилика, е откриен баптистериумот со две писцини, катихименионот и еден компартимент до кој се наоѓа чешма и цистерна со вода. Во нартексот, до самиот влез кај наносот, е откриен капитал со врежан натпис во два реда. Остатоците од архитектонската декоративна пластика не враќаат на 5, или 6 век. Според Успението Кирилово, овде Кирил Кападохиски ги покрстувал Словените, а има основи за верување дека Солунските браќа ја вршеле својата просветно - религиозна дејност токму тука. Веројатно се работи за Рав'н. Ете, така е создаден Равен."

"Равен, велите?"

"Да, да. Без сомневање."

"Добро, но зошто ми го зборувате мене сево ова?"

"Па, зар вие не сте оној журналист?!"

"Журналист?!"

Чеп одмавна со раката и му го сврте грбот на младиот брадест археолог. Подоцна, кога најде Моне, му рече:

"Не може човек да се откачи од тој лепеш. Што изигрува тој?"

"Пушти го, кардаш. Сера."

"Ама масер . . ."

"Вообразен тип, ти велама."

"Нашол кого да фолира. Шапшал. Тинтири - минтири. Ти реков - ми рече. Тој мене ќе ме "работел"."

"Чеп, остави го сега него. Како си ти?"

"Јас? Што јас?"

"Па, како си брате? Кај акаше летово? Како во земја да пропадна."

"А, тоа. Остави, остави. Ич не прашувај. Заглавив во големи лајненици."

"Не?"

"Да. До гуша."

"Е оти?"

"Е оти де. Кажи ми - да ти кажам."

"Чеп веќе одамна не можеше да фати чекор помеѓу она што тој обично го викаше "претекнување" и "лазење во колоната." Тој велеше: "Дури и последниот, оној што е опаш на колоната, на крајот од краиштата, пак пристигнува на целта. Ама ебати ја целта, кога на неа и опашот е тука. Не, бе, брат. Тогај сè ти е поместено. Во замена за изгубеното време, ќе речеш, утеха ти е сигурноста. А јас си го прашувам деверот за сигурноста. Тоа е само евтино залажување за оној што ја губи трката. Да ти ја јадам сигурноста, ако тапкаш во место," велеше тој.

Чеп помина две години во Германија, обидувајќи се да фати некој камен како тапанар во ноќните клубови на Баварија. Се врати со горчлива насмевка на лицето, што не се трудеше дури ни да ја сокрие и со една половна "буба - мара," која, додуша, ја покажуваше тука и таму, но без волја. и попрво како виновник, отколку како што и да е друго. Никаде разликата помеѓу дарбата и р'мбацијата поарно не ќе ја разбереш отколку во Германија, велеше Чеп. Тука навистина деведесет и девет од сто ти е чисто р'мбање, а остатокот некаква си дарба. Талент, тоа е фол за малечки дечиња, братец. Појди таму еднаш и биди сигурен дека со свои очи ќе видиш и со свои уши ќе чуеш што е тоа талент. "Талент - тоа е ној со главата в песок, тоа е блеф за вашата балканска мрза," ми велеа таму.

Моне Џуапо сега наеднаш се сети на тие зборови на Чеп од пред три - четири години, кога патиштата веќе сосема им се беа разминале, иако и двајцата се вратија во Равен. Едниот се пикна в музеј, откако дипломира на историја на уметноста, а вториот не можеше ништо поумно да ископа од трговијата со вештачка свила.

Сега на лицето на Чеп се појави истата насмевка на виновникот од пред три - четири години и Моне Џуапо знаеше дека неговиот стар другар пак нешто ја оплескал, или пак попаднал во некоја неволја штом се дотуркал дури ваму. А можеби просто не сторил ништо друго освен што пак ги разбуричкал бубачките в глава и сега место не го фаќа.

Сонцето уште напладне се сокри зад облаците, а тие се врткаа околу ископините на Идиохорија, немајќи што да си кажат еден на друг.

Младиот брадјосан археолог тој миг се втурна низ врата, наводенет како полски стаорец и почна да се шушука и метка околу Су. Во рацете на Моне се најде една малечка мермерна фигура и тој врткајќи ја нежно во своите прсти, почна да го предизвикува Чеп.

"Еј, кардаш! Што мислиш, колку вреди ова чудо, а?"

Чеп рамнодушно ги симна рамениците.

Моне Џуапо гледаше победоносно во Чеп.

"Слушај и запомни: ова пемпеле чини тешки, тешки милиони," рече тој.

"Ова . . . ова парче камен?! се штрекна Чеп.

"Да, да. Токму ова парче камен."

"Богати! И што за мустра ќе е тоа?"

"Тоа ти е брат, ретко, ретко грутче. Се вика Тројната Хеката. Хеката Тријада. Како Света Тројца. Таа била античка божица на плодноста. Гледаш? Обична женска фигура, поставена во јукста позиција, како што се вели тоа по наше, и тројно. Чист елински начин на обработка на пластика во камен. Капираш?"

"Е . . . а има ли тој твој пластичен камен некаква цена?"

"Цена? Тоа е друго двајсе. Зависи. На западот, примерно, со вакво парче камен можеш да ја отепаш ламјата."

"Оди по ѓаволите! Таква стока никој не шитнал на запад."

"Не веруваш? Добро. Но можеби повеќе ќе веруваш во овие бронзени фолиси и златни монети со ликот на Јустинијан. Фати ги, фати ги. Држ. Ете, тежат, а? Што велиш на ова, кардаш?"

"Мајката! Ова . . . злато е?"

"Ами што."

"Е, за ова, пеки. Ова го разбирам."

"Го разбираш, а? А глеј ја оваа прасечка глава. Тоа ти е чист неолит. Такуѓере, бесценет камен. Цело богатство. Можеш комотно вреќа монети да фрлиш во вода за оваа прасечка глава и пак да си ја накривиш шапката. Тоа не ми го веруваш, нели?"

"Јок."

"Ех, неверен Томо," одмавна Моне.

"Џабе ти е сѐ, кардаш. Ако сакаш речи ми дека за сунетот на султан Амид од оваа глава пача правеле, пак не ти верувам."

"Човеку, ти велам. Ова е вистинско азно. Ова ти е рудникот на цар Соломон."

"Па како ги наоѓате сиве овие алеви камења?"

"Како? Со копање. Како поинаку."

"А ги намирисувате со носот, се разбира."

"Бегај отука. Слушај: најпрвин, примерно, селанецот ќе заора со плугот и туку ќе почне да крши разни - мити грнци, тракатанци, ќерамитки, стомничина, бардачина. Потем, ако сепак засее жито, напролет нивата овде ќе му дојде како ќелата на чичко ти Толе Жилет, примерски . . . ете, така. Зрно по зрно - погача. Ти сече ли умот?"

"И тие скаменички ги фрлате во музеј?"

"Во музеј."

"И ги оставате вака цело лето. Тука. А крадци?"

"Што крадци? Зар мислиш ти дека Турци пред икона ќе клекнат?"

"Па, ако можат пача од домус да јадат, можат и пред икона да клекнат, зошто да не."

"Ех, кардаш, кардаш."

Тој ден ископувањата во Идиохорија завршија. Големата група копачи, надојдени од сите страни, уште пред една недела си разотиде. Останаа само уште Моне Џуапо, дамчестата Американка Су и младиот брадјосан археолог. Сега зад нив се протегаше една голема изорана нива, низ која набргу ќе зафучат само Равенските ветришта и изсемнатите јата чавки.

Чеп се поздрави со Моне, ѝ кимна на Су и се стрча кон ландрроверот. Дождот веќе го немаше првичниот налет, но сè уште силно врнеше над Идиохорија, правејќи безброј барички околу ископините и левајќи се во вади по отворените дупки. Моне остана под стреата на влезот од бараката, мавтајќи кон Чеп. Овој сал му свирна со сирената и му се насмевна при поминот.

Во близината на Идиохорија, во подножјето на планината, имаше неколку напуштени турски села, во кои живееја уште две - три семејства. Тука, долж падините на оваа планина, се протегаа тие раштркани и растурени гнезда, во кои сè до педесетшестата си се точеше животецот. Оттогаш сосема замреа и оглувеа. Жителите се иселија во стариот крај. Турските семејства сега на прсти можеа да се избројат. Чеп вешто се пробиваше низ калта, минувајќи без поголеми маки преку јазот од шумскиот поток, надојден од поројниот дожд. Потоа почна да обиколува околу селските гумна и втирувајќи се по дворовите на тие ничкосани чардаклии од ќерпичи, се напрегаше да здогледа некоја жива душа во тоа пусто село без кучиња.

Чудни се тие турски села и населби, мислеше Чеп. Кај и да погледнеш, кај и да се свртиш низ Македонијава, па и пругоре и прудолу од неа, Турчето насекаде се потпирало на некоја ритка, на некое баирче, вардејќи ги своите ормани, чифлизи и сараи од непослушната раја гаурска. Никаде пат, никаде сагламен мост, никаде асолна врска. Сал беспатици и лимја. Вампири и домуси. Орли над Балканот. Џамија и полумесечина. Петвековен занес на предвечерната иќиндија.

Некаде кон крајот од селото, токму во подножјето на ридот, се огласија првите кучиња. Штом се доближи до тарабите, Чеп забележа две забрадени жени што се втурнаа во куќата. Некакво абраш - момчуле со чакија си делкаше врбова прачка и изгубено се пулеше во неканетиот гостин. Потоа во дворот се појави средовечен маж со чалма околу главата, приближувајќи му се скоро неверливо на Чеп. Зад него, одвај забележливо, троа - троа се поддаваа и поместуваа црни шамии низ дамоите, излепени со хартија од весник, Чеп полека се спушти од седиштето на ландрроверот и немо му кимна на човекот со чалма.

"Мераба, ефенди," му отпоздрави Турчинот.

Чеп веднаш го позна Османа, иако пролетта само еднаш го виде, а и тогаш кога на нива промуабети со него, одвај ако се гледаа в очи. Беше средината на мај, кога меѓу долгите низи бели и алови цветови застапа со ландрроверот покрај меѓата на бујниот афион, распространет на три - четири декари по полето, и кога наиде на овој ист молчалив и подозрив Осман, барајќи од него да го фрли од уста полудогорениот качак, нудејќи го со својот свилен градски тутун и потпрашувајќи го де - ова, де - она. Осман, сè уште притворно, гледаше напорки во чудниот сејмен и наеднаш како да му светна чакмакот. Му даде нем ишарет на Чеп да го следи и се

втурнаа заедно во куќата, спуштајќи се веднаш од потонот по некакви расклатени скалила, долу, во визба. Осман, вешто движејќи се низ мракот, небаре на нива е, чкрапна едно чкорче и ја запали газииената ламба, обесена веднаш до влезот. Ја зеде ламбата, се упати кон кошот на визбата и зеде некаква миризлива топка.

"Галиба за ова си дојден," рече.

Чеп ја прифати топката, виткајќи ја внимателно во раце и чувствувајќи го мекиот допир на афионовите лисја. Миризбата на суровиот катран беше јака и неподнослива.

"Војгодишен, а?"

Осман само немо климна со главата.

"Ама мириса, мајката!" - мрмореше Чеп, сеедно врткајќи ја меката топка в раце. "Кач пара, кардаш?"

Осман се подзамисли, си погледа в опинци и за миг остро ги впери очите во Чеп.

"Бир кило - јуч јус бин."

"Многу, бе, кардаш."

"Многу на душмани. Ај опни му се, де, па да те видам. Ори, губре, сеј, копај, режи, бери . . . ех!"

"И ептен мек. Ич олмаз - екмек."

"Има и тврд. И тврд има, берикет версн. Ама, беш јус."

"Де, бре?"

"Ја како."

Осман ја подзеде топката од рацете на Чеп и ја врати на истото место. Измакна една помала грутка и му ја подаде. Изгледаше како сув восок и не мирисаше толку силно.

"Е, за ова, пеки."

"Лански."

"Да кршам?"

Осман ја поткрши троа на работ. Имаше убава бакарно - жолта боја и Чеп мораше да ги закопа ноздрите во неа за да ја осети миризбата.

"Триста," рече Чеп.

"Јок. Пет ќе дајш."

"Јаваш, бе, Осман, кардаш. Да ти дадам осум зелени?"

"Докуз!"

"Е ај, аирлија, де!"

Чеп пазари две грутки од по еден килограм и му наброи деветстотини илјади динари на Осман. Почна да се јази по крцкавите скалила од визбата и ја акна главата од некој дирек во мракот. Кога излезе во тремот, рој ѕвезди му се разлетаа низ свеста.

Го остави Османа и се упати кон ландрочерот. Овчарското куче заржа покрај него и тој се наведна да го погали по вратот. Дамчестото момчуле, со лиги на устата, се меткаше околу тарабите. Застана пред ландрочерот и за миг се оцари во

Чеп. Имаше сини, шашливи очи и влечкаше низ правот, набодена на стап, некаква жолта и веќе одамна цркната мачка.

Чеп плукна низ заби, даде силен гас и тргна како луд. Истиот миг, калта цорна врз дамчестото лице и сето го изгмаца.

Во ретровизорот, освен тарабите, останаа само шашливите очи на абраш - момчулето.

Му се стори дека ќе го следат сè до Равен.

"Не знам дали морав да се бавтам со оние птички," си мислеше Чеп дури мрзливо го мачкаше џемот од кајсии по средината на грижливо пресечената кифла. Тоа утро, во ресторанот на хотел "Интернационал", во Загреб, тој појадуваше бавно, без какво и да е уживање, туркајќи го секој проглотан залак со обилно налевање од прегреаниот чај. Тој притоа скришум фрлаше по некој бегол опул кон дамчестото лице на Су и се прашуваше со некаква тапа летаргија во мислите колку би бил вреден трудот да ѝ го понуди својот здебелен јазик од прексиноќешната пијанка, наместо тој расечен колбас, што таа алчно го голта, дури и не соцвакувајќи го докрај. Моне Џуапо појадуваше со некаква укочена полунасмевка на лицето, небаре тој миг решава некаков таен ребус на масата, знаејќи го однапред резултатот. Впрочем, сè се случи некако наеднаш, откако уште онаа вечер, во Равен, Су изјави дека нема намера да ја прелета "барата" ни за жива глава доколку претходно не се курдисаат во Рим. Имаше нешто навистина трогателно во нејзината решителност околу светиот, вечен град. На тоа некако се надоврза и Моне кој побара од Чеп, штом веќе оди на запад, разгеле да му ја надополни и залихата на "рембрантите",¹ што веќе била при крај. Чеп се врткаше околу музејскиот нужник на катот и дури тие за последен пат се шлаеја по катологизираните депои, си плеткаше в глава разни примки и се токмеше што повешто да им ја испреде својата леплива пајажина. Светлата беа угасени во павилјонот кога тој помина со својата ламба покрај грижливо суредените "каменишта" (немаше ни да ги почувствува в раце тие студени топки, ако претходно не се сопнеше од нив) и стегалќи ја својата голема кожена торба на рамо, се спушташе полека по крцкавите скалила. Долу веќе нестрпливо го очекуваа тие ("Се удави ли? се јави однекаде Моне), а тој, веќе навикнат на тие стари Моневи унери, излезе пред нив со својата луда "торба" на рамињата, од која можеше сè да испретури во мракот. Рече: "Во нужник добивам страшни идеи. Јас сум клозетски гениј," рече, на што Су, откако разбра во што била работата, се раскикоти како недугава. "Со години веќе расфрлам страшен камен по разнимити мрсули од еди - кој - си фиљани, таткови глезли, мамини галежи, зијани од цел булук буци, невини цицалчиња на полномаслени синекури, еден ждригачко - ѝрчачки сој, семсекакви губидени, ветрогони и ебиветри. Кој не се омрси од "Фортуна". Па можете, мајката, една саемска гајба, белки, и вие да измарифетите,

¹ Прочуена светска марка сликарски бои и друг сликарски прибор.

а"? Светец од сид ќе оживеете, а камо ли саемски штанд. Камен следува по тарифа. ОК?

Моне ѝ преведе на Су. Се погледнаа за миг и наеднаш почнаа сите тројца да се гушкаат како споулавени во мракот. Таа вечер, Чеп и Моне се начукаа како земја.

Бргу завршија со појадокот. Го напуштија паркингот на безличниот хотел, се упатија по Пролетерските бригади и Савска цеста и набргу поминаа преку стариот мост. Пред нив пукна сликата од стотици и стотици развиорени знамиња. На паноите - мастодонти грееја цифрите: 1.000 домашни, 5.000 странски излагачи. Сиот свет збран во застрашувачки размер од 1:102,016.600 клм.² Вавилон за привремен престој. Рај со ограничен рок на траење. Прирачен Ел Дорадо. Карневал од бои, фарби и дузени.

На главната капија рампата беше спуштена, а дежурниот службеник ги врати на заобиколниот пат, во правец на огромниот паркинг - плац. Чеп веднаш ги реши сите формалности околу службените влезници и пријавата на штандот. Работите си го добиваа својот автоматски тек. Тој десетина пати во годината ги правеше истите работи. Саем во Белград, саем во Загреб (пролет - есен, есен - пролет), Сараево, Скопје, Љубљана, Лесковац . . . Сэ се повторува во влакно. Сэ. Најпрвин, клучевите. Па, чистачки. Истовар. Телефон. Домаќинка. Цвеќе. Аранжман. Мебел. Бифе ладно, бифе топло: Пијалак. Цигари. Понада слатка, понада солена. Оф мори мајко! Сэ исто, па исто. А акредитивот си тече . . . Соња, ти си . . . си ме чекала? . . . ало, да . . . те слушам . . . да, да, задоцнив малку . . . точно . . . не, не . . . годинава не сакам ништо специјално . . . знаење странски јазици и слично, велиш . . . не, не . . . оф мори мајко . . . дури и два . . . и три . . . бегај оттука . . . арапски велиш . . . ти си луда . . . да велам, ти си луда . . . впрочем, зошто пак не . . . најпосле, што му фали на арапскиот . . . главно да е жив, нели . . . велам, главно да е жив . . . да, да . . . тоа . . . не ме слушаш . . . ало . . . ало . . . Соња . . . оф, се исклучи, мајката . . . ало, да . . . агенција Интерпром . . . Соња, ти си . . . разбрав . . . сэ разбрав . . . ОК . . . манири . . . тоалета . . . стил . . . да, да . . . штом е бал - нека е бал . . . да . . . тоа . . . тоа . . . ме убеди, Соња . . . ти си срце . . . велам, ти си срце . . . чао . . . оф, сакаше уште нешто . . . а пак се исклучи . . . по ѓаволите . . . сега сите вртат . . . сите вртат . . . што? . . . винската визба? . . . каква винска визба, по ѓаволите . . . нема овде никаква винска визба (да се удавиш во неа!) . . . што реков? . . . тоа реков . . . да се удавиш во неа . . . оф Господи . . . лудница . . . сэ живо врти . . . перпетум мобиле, мој Моне . . . хора стакато . . . бумбаровиот лет . . . да, да . . . тоа ти е тоа, Бате Моне . . . ова ти е мојот ритам . . . вака веќе со години, гледаш ли? . . . главата не знам моја ли е . . . каков ритам, ова ти е лет, Моне мој . . . салто мортале . . . ало, да . . . малечка реклама за вашата редакција? . . . "Фортуна" ведри и облачи . . . знам, знам . . . дали одбивам? . . . кој има срце да ја одбие вашата редакција? . . . ало, да . . . цвеќе? . . . какво цвеќе? . . . гербери, аспарагус, хортензии, филадендрон, кактус, каранфили, гардении, орхидеи . . . слушам, слушам . . . ме опи звукот на вашиот глас . . . молам? . . . не, не, срце, веќе ангажиравме домаќинка, жалам . . . ало, да . . . алергичен сум на цвеќе . . . да, да,

кашлам . . . јавете се подоцна . . . ало, ве слушам . . . дали ми треба саемска мачка? . . . па, токму таква имам . . . вашата паѓа на грб, велите? . . . да, да, веќе имам таква . . . мојата уште лапа и стаорци . . . ало, да ... ВИНСКАТА ВИЗБА? . . .

- Слушајте вие! !!

Чеп го тресна телефонот и летна од халата. Најде двајца "физикалци" - студенти со количка и ги истовари свилените "труби" на "Фортуна". Потоа го заклучи штандот и им даде знак на Су и Моне да го следат. "Што треба да сторам за вас? - се интересираше. Моне само ги симна рамениците. "Можеби една јака хефтарица и повеќе најлон конец. Ништо друго," рече овој.

Потоа се нурнаа во реката луѓе што се тлачеше низ огромните пространства на четириесетте саемски сектори и хали. Насекаде трубеа камионетки, електрокари, комбиња, мини - бусови. Од огромните електрични столбови трештеше музика. Ечеа рекламни пораки и огласи. Хостеси во прекрасни униформи од најразлична припадност шаваа наоколу. (Кока - кола - тоа е она вистинското!). Се распалуваа скарите. Чад, шум, бучава, врескот, мешаница од стотици јазици, облекува, говор. Шешерлави.

Во францускиот павилјон, голема проекција на најновите модни лудости. Гласот на спикерката, небаре гугутка:

"Индустрискиот салон за женски здолништа ви ја прикажува најчудесната лепеза од модели за кои жените досега можеле само да сонуваат. Здолништата се сведени на најминимални размери и покрај тоа, тие се од најфина изработка и толку лесни што од градникот до потсукната еден комплет не е потежок од 50 гр. Меѓутоа, ова како перце лесно здолниште ќе биде мошне погодно за носење, благодареејќи на грижливо простудирани технички детали. Стегачите се закопчуваат отстрана, а ременчињата на градникот се местат по волја. Појасите за чорапи се заменети со просирни трикоа во боја на "опалена кожа", што се перат за две минути и исто толку бргу се сушат . . ."

"Жиле Таон лансира фустани - ноќници, што се кроени како фустани, или дури и покуси од нив. Тие ви овозможуваат да се шетате на кошула по свездено небо . . ."

". . . Во деновите што настапуваат ве очекува облека сета украсена со тантела, посебно со тантела од Кале, каква што носеле најкокетните меѓу нашите пре - пре - пребаби..."

". . . За крај: неколку "бисери" од колекциите на Жана Ланвен и Жак Ејм . . ."

На финскиот штанд, Жаклина Кенеди - Џеки, на големо, оријашко пано. Купувајте ги фустаните на "Маримеко"! "МА - РИ - МЕ - КО - О - О"

Кај Италијаните, Манциниевите "Свршеници" од минатиот век (Ренцо и Лучија) ни ги "позајмиле" фризури преку нацртите на Ема Калдерини: косата на патец. Подигната кон тилот. Благо тапирани кичури отстрана. Букет цвеќе в кок. Потоа фризури на жените од народот. Плетенки на тилот. Венец кадри како шноли забодени во плетенките - воздушест венец. И пак: низ патец, благ пад низ образите и кок на тилот. Украс од златна дијадема, алев камен и бисер. Едно перо паѓа врз

вратот. Прилог: француската козметичка куќа Л'Ореал . . . и новиот вид вештачки трепки од вистинска коса . . .

Англија. Херолд Левр манјуфектуринг, Бедфорд. Антилоп кожички што се перат. Глазур кожички за ракавици. Антилоп отпорен на прав. Чевли, чанти, шапки, појаси, ракавици . . .

Кингсвуд енд комп. од Лондон настапува со егзотични кожи од рептили, змии, циновски желки, крокодили. Чанти. Модни аксесоари. Кожа од питон што потсетува на ткаенина.

"Фали уште една: од превнукот на питекантропус," вели Моне Џуапо.

"Таа е само за рачна работа," одговара Су.

Еден Јапонец, зад Кинескиот павилјон, демонстрира "Токонома." Подрипкајќи, поклонувајќи се. Реди како навиен на лош англиски:

"Токонома," "токонома," "токонома." Кој сфати "токонома," тој сфати Јапон. Запад седи околу оган, Јапон реди "токонома." Гости. Сите редат "токонома." Јапон нема бисти, не кип на сид, нема слики. Јапон реди "токонома." Има "икенобо." има "рико. . ."

Американците се речиси обземени со вселената. Но Советите сè уште бегаат "за гради" . . .

"Јуриш на Марс." "Маринер - 4" на најмалечката оддалеченост од Марс. Температурата на Марс необично ниска. Д-р Каплан смета дека водородните соединенија ги има илјада пати повеќе на Марс, отколку на земјината атмосфера. Вирџил Грисом, Едвард Вајт и Роџер Чефи први летачи на "Аполо." Опитно лансирање на "Сатурн - 5," циновската ракета без човечка посада.

Меко спуштање на сателитот "Луна - 9" на површината на месечината. "Луна - 10" во орбита околу Месечината. Советите ја добиваат трката кон нашиот најблизок сосед.

Нил Армстронг и Дејвид Скот во "Џемини - 8" се сретнаа со сателитот "Ејџин" и први во светот остварија спој на два сателита во вселената . . .

"Железна љубов," вели Моне подбивно.

"Ама цврста," одговара Су, горделиво.

Кога стигнаа кај Пакистанецот, кој со целото свое семејство правеше најразлични стаклени предмети со дување на една крајпатна лединка, нозете веќе не ги имаа за свои. Испоседнаа околу високата печка за топење кварцен песок, сода, вар и поташа и се загледаа во групата хипици што со својата свирка ги поттикнуваа вредните Пакистанци.

"Овие немаат врска." рече Чеп. "Јас поарно ќе свирам на чашиве што ги врти Пакистанецот, а камо ли со тие нивни такрифати. Ќе направам цела филхармонија од самосвиречки чаши."

Моне само се насмеа на тоа. Не мина многу кога хипиците ја открија Су и веднаш почнаа да ѝ додеваат. Таа се однесуваше кон нив како да е од нивната тајфа. Потоа Чеп со напор го поткрена задникот и им испружи раце на Моне и Су. Кога

стигнаа на штандот, таму чекаше една мошне елегантна девојка во куна. "Кој е Чеп?" - праша.

Чеп ѝ пријде.

"Јас сум Грета," рече таа.

"Те испрати Соња," рече тој.

"Да."

"Во ред."

Чеп ја остави русокосата да чека и веднаш се врати кај Моне. Поминаа покрај свилените "труби" на "Фортуна" и почнаа да се договараат. Тогаш Моне и Су се фатија за работа, а Чеп појде до маркетот по реквизити. Кога се врати, русокосата сè уште чекаше како закопана на истото место. Чеп почна да го одмотува конецот, теглејќи го и испитувајќи ја неговата јакост, небаре е рибар. Се увери дека со конецот сè е во ред и почна да се метка околу Моне, местејќи му јамка околу вратот. Моне беше свикнат на тие негови мајмунлаци. Токму тој миг пристигна и цвеќето, натоварено во три колички и Чеп почна да се расправа со службеничката дека сакал да нарача две, а не три колички. Таа се направи како да не го разбрала добро на телефонот и најпосле сепак се спогодија за две колички. Цвеќето беше од убаво поубаво. Тој потпиша испратница и им издаде налог на работниците да го истоварат. Потоа, зеде грст каранфили и почна да ја сосипува Су. Таа не ја прифати неговата задевка и фати да му објаснува нешто.

"Ви вели дека таа обожува само полско цвеќе," му објасни русокосата. Тогаш Чеп се преправи како допрва да го забележал присуството на Грета.

"Овде засега нема ни маса, ни стол. Дојди вечерва в хотел. Таму ќе поразговараме за сè. Сега и онака за тебе овде нема никаква работа. ОК?"

"Вие, бездруго, отседнавте во "Еспланада," рече Грета.

"Не, за жал."

"Тогаш, веројатно во "Палас", зар не?"

"Не, не."

"А каде?"

"Во недостиг на "Хилтон" или "Шератон", морав да се согласам со "Интернационал."

Грета наеднаш сета се скисели. По извесно двоумење, таа сепак се осмели:

"Не сакам да ве навредам, но тоа е под моето ниво. Жалам."

Чеп стокми најљубезна маска на лицето, се направи на удрен и доверливо почна да ѝ шепка на уво: "Госпоице Грета, не ни преостанува ништо друго освен да ја замолиме Соња да ни испрати некоја повешта млада дама, што се разбира во варење кафе, миење садови и слични финеси. ОК?"

Грета навредено му сврти грб и го напушти штандот.

До вечерта, кога веќе речиси сè беше готово, Су одненадеж ја снема. Збришала со хипиците што се моткаа наоколу цело попладне, помисли Моне. "Кучка!" - рече Чеп. "Знаев веднаш колку е часот штом налетавме на оние птички. Не престана да им го врти опашот цело време."

"Кучка!" - повтори Чеп. "Не зборувај така за Су, те молам. Не поднесувам некој така да зборува за Су," се спротистави Моне. "О-хо х-о-о-о" - се раскикоти подбивно Чеп. Моне не реагираше на тоа. Чеп троа се подзамисли, па процеди, гоа за себе: "Не ми се допаѓа таа луда Американка. Уште од првиот миг."

Кога го напуштија саемот, надвор веќе ромонеше дожд. Ситен, упорен и монотон дождец. Вечерта веќе се повлекуваше пред ноќта, кога решија повеќе да не ја чекаат Су. Се упатија кон паркинг - плаќот, не разменувајќи ниту збор. Седнаа во ландрроверот, капнати од умора, и откако Чеп се увери дека кај Моне сите кози не се на број, се обиде со музика. Моне веднаш протестираше и без збор го угасна радиото. "Ми одиш на нерви," му рече. "Постојано изигруваш некаков си макро. А се пикнеш во овој свој кафез, не умееш ништо друго освен да се трткаш како некој мајмун. Вистински мајмун. Мајмун во свој елемент."

Дождот го исполни ветробранот со сето арапско писмо, а тие молчеа како скаменети во мраќот. Најпосле, Чеп подзеде мирно:

"Велат, Лондон се познавал по маглата, Равен по ветриштата, а Загреб по дождот." "Па - што?" - рече Моне. "Ништо. Само велама," рече Чеп.

Штом стигнаа во хотелот, дождот веќе сосема се засили и набргу почна да лее како од кобла. Веднаш се упатија кон снecк - барот, испокиснати и нервозни и видоа дека ни таму ја нема Су. Се обидоа на рецепцијата, но ни тие не знаеја ништо да им кажат за Американката. Тогаш се сетија да прашат за нејзините пљачки, а портирот со некаква уочена сериозност им соопшти дека таа воопшто не била во хотелот од изутрината откако го напуштила заедно со нив и дека немаат никакви причини да се сомневаат во тоа дека таа ненадејно го откажала престојот. Тогаш Чеп го поттупна по рамо Моне. "Не бери гајле, кардаш. Не е игла, та да ја снема. Ќе дојде таа," рече.

Моне не изгледаше многу утешен. "Па, како можеше, мајката, вака да не извиси?!" - се јави тој лут и во недоумица. "Ти реков. Луда, непредвидлива, брлива Американка. Хипик. Што друго може и да се очекува од еден хипик, каква што е Су."

Моне му сврте грб и почна да тропа со прстите по пултот, подместувајќи го исто време задникот на високиот стол од шанќот. Чеп му даде знак на барменот, стрелајќи со прстот во "Мартелот" и потоа ги крена двата прста како добар ученик што си ја научил својата лекција наизуст.

Некаде околу третата чашка, Чеп почувствува лесен допир на рамето. Беше русокосата куна, благо оросена од дождот, а некакви чудни темни преливи се лизгаа околу неа како одблесок на пригушеното неонско светло.

"Се премисли," ѝ рече Чеп.

"А-х-а," изусти тивко таа.

Чеп го крена и третиот прст. Не чекаше многу за да ѝ го изложи својот план. Ѐ рече дека од суеверие одбегнува да плетка бизниси на "валкани места," доколку на три - четири чекори од него не се насира нешто како бања. Кога на тоа Грета умилкувачки забележа дека веројатно притоа има и други опасни реквизити предвид, тој не спомна ништо друго освен што скромно призна дека "не е пророк."

Сакаше да ѝ се оправда и со хартиите во самсонајтката што неизбежно мораат да ги испошаркаат, но откако сфати дека нема некоја особена причина да форсира, само додаде "впрочем, истиот овој пијалак го имам и горе, во собата. Можам и сам да си приготвам мартини. Ако се из земе мразот и кристалните чашки, тоа е сет мој арсенал," рече.

Моне виде колку е часот.

Пред да се витосаат кон лифтот, Чеп доверливо му шепна:

"Кардаш: еве ти пет "скупштини". Земи и проакај низ градот. Ако ти докурчи тоа, бутни се в кино. И не се уткај по онаа луда Американка."

Моне стори кисела фаца. Го меркаше под око. Ладно.

"Слушај Чепе, чепорешко! Да ти го мочам табиетот! Разбра?"

"Ако де, ако. Лај ти, само лај. Се сеќаваш на Чепот, нели? На старото аро. Знаеш ли што направил манукот еднаш? Не? Пред да ја кандиса мајка ми, вечерал со Господ."

"Гледам. Гледам, сиромашкиот, каков цех морал да плати."

Чеп силно се изнасмеа на тоа и го тупна два - три пати Монета по рамо.

"Не, жими Господ! Не те крстиле тебе цабе Цуапо, ај ти," се виткаше Чеп од смеење.

Таа недела Су воопшто не се појави веќе. Ниту наврати во хотелот, ниту на штандот. Не се јави дури ни по телефон. Првите два - три дена Чеп не даваше ни пет пари за "марифетлаците на брливата Американка" и се трудеше воопшто да не ја споменуваат, но откако виде дека Моне катаден се шутка наоколу како мува без глава и самиот се загрижи малку. Човек не е птица па едноставно да си ја летне кога ќе му се посака, му бандореше од немајкаде на Моне, а во себе постојано си мислеше дека убишката би можела дури и милицијата, не дај боже, да им ја закачи на врат. Во почетокот Грета речиси секоја вечер се задржуваше кај Чеп до длабоко во ноќта, а Моне се пикаше во собата на Су. Опојните миризби што ги оставаше таа, како и растурените кревети, изгледа беа доволна камуфлажа. Покрај тоа, во времето на саемските денови, во огромниот хотел владееше вистински хаос, такашто никој никогаш не им ја спомна Су. Третиот ден од отворањето на саемот, дојдоа и директорите од "Фортуна" и Чеп везден мораше да се прпелка околу нив. Откако си заминаа тие, Чеп и Моне пак беа упатени еден на друг, но најголем дел од времето, било в хотел, на саем, или в град, им поминуваше во молчење. Денот спроти затворањето на саемот, Чеп му рече на Моне: "Моне, пиленце, утре креваме едра. А таа - што ѝ даде Бог! Белки не ни е врзана за папокот."

Моне сал обеси нос на тоа и рече дека се согласува. Додаде уште дека ќе замине и тој, но не на запад, ами во спротивна насока. На југ. Кон Равен. Со воз.

Попладнето штандот го растурија и Чеп го исплати Моне. Не си рекоа ни збор. Кога се вратија во хотелот, веќе беа на работ од кавгата. За среќа, во фоајето на хотелот тој миг се појави Грета, а Моне демонстративно му го сврти задникот на Чеп, кој завален во длабоката кожена фотелја, го гледаше мирно како се оддалечува низ сурата есенска измаглица на попладневниот Загреб.

Тоа попладне, Грета блуеше жив оган. Не му даде на Чеп ни да се издиши. Како да се трудеше да го покаже сиот свој репертоар. До вечерта, собата прилегаше на некаква бродска кабина, низ која штотуку профучал тајфун. Кога најпосле таа реши да се смилува, оддалечувајќи се во бањата, Чеп го крена телефонот и нарача двојно освежување.

Одвај го виде келнерот со количка во тој русвај од чаршави, перници и чад. Тој го остави пијалакот врз нечистата маса, а Чеп веднаш му забележа, откако му го тутна бакшишот:

"Следниот пат донесете ми и сунѓер, за да можам да се убијам!"

Келнерот веќе се беше фатил за рачката, кога збунето се штрекна: "Господине, јас само се трудам што помалку да ви пречам!" Тој, се разбира, секогаш со тилот го "гледаше" Гретиното присуство во бањата, а таа последната сцена меѓу келнерот и Чеп, низ подотворената врата, не можеше да ја пропушти. Чеп се смееше како луд.

"Се прашувам само," рече "дали манукот е свесен како ме прејде со она "господине, јас само се трудам што помалку да ви пречам" . . . "

Грета, сета обвиткана во фротирната крпа, се приближи до масата, ја поткрена чашката со измешан вермут, цин и сода и заводливо умилкувајќи се, му наздрави на Чеп.

"Зошто да се убиеш? Та ти си сè уште млад."

"Поради нечиста совест. Зашто не те сретнав во оној рај од "Еспланада", рече тој.

Таа ги испружи своите долги маникирани нокти и нежно го гребна по вратот. Беше наполно задоволна од однесувањето на Чеп. Најадена, напиена, издробена на ситни делчиња, подмачкана, составена, исплатена. Немаше никакви причини да му забележи на Чеп што и да е. Се чукнаа и пак си наздравија.

Тој миг во собата багна Су.

Изгледаше како некое суштество, залутано од некоја друга планета. Имаше некаков уочен сјај во очите и за миг немо се цараше во растарашканите љубовници, небаре восочна кукла.

"Моно," рече. "Моно". Токму како да гледа низ некаков непросирен џам.

"Прашува за Моне", рече Грета.

"Кажи ѝ дека тој е тука некаде. Наоколу. Кажи ѝ дека веднаш ќе се врати". Не дочека ни да ѝ кажат, одмавна со раката и шумно излезе од собата, исто како и што влезе. Чеп веднаш ја замоли Грета да го остави. Ќ рече дека има некои сметки што неодложно мора да ги расчисти со Американката. Таа го гледаше сомничаво и низ полунасмевка. "А за таа цел, се разбира, ќе се послужиш со рацете, со нозете, или со јазикот. Нели?" "Да, да" рече тој набрзина.

"Ќе пукам и од топ, ако морам."

Су беше како во транс.

Седеше на креветот, во својата соба, крстомато, загледана некаде во една точка на прозорецот, медитирајќи. Покрај неа, на наткасната, со придушен глас,

како куче да завива, од минијатурниот транзистор, допираше гласот на Боб Дилан. "А одговорот, пријателе мој, одговорот . . . "blowin' in the wind" . . . "blowin' in the wind"². . ."

Седеше мирна како кип. Пушејќи. Како маѓосана. Како сумена.

Како урочено пиле.

Чеп почна полека да ѝ се приближува.

Таа го гледаше со широко отворени очи.

Воопшто не трепна.

Тој се фати за портофелот, издвои неколку банкноти и мирно ги спушти покрај наткасната. Таа воопшто не реагираше на тоа. Тој се сврте, појде кон вратата и се фати за рачката. Таа пак гледаше во истата точка од прозорецот. Потоа Чеп се врати, се доближи до работ од креветот и седна покрај неа. Ја испружи раката и од нејзините прсти повлече од долгата цигара што ја пушеше таа. Никогаш не беше пробал такво чудо. Почна полека да си игра со нејзините тешки тракатанци околу вратот. Сребрените ѓердани, тешки и полни со рѓа, свонеа како клопотарници од некоја изгубена овца од стадото. Тогаш тој ѝ го фати лицето со своите дланки и почна како луд да се шемети околу неа:

"Една иста таква . . . таква како што си ти . . . во Кан . . . ја видов во Кан . . . едно лето . . .на пристаништето . . . в залез . . . седеше така . . . исто како ти . . . в јахта . . . ја служеа како принцеза . . . а таа пушеше . . . една иста таква . . . таква иста . . ."

Широките црнки суреа во него без да трепнат.

Потоа почна да ја слекува. Дел по дел.

Беше како мртва. Како труп.

Не оживеа дури ни кога влезе во неа со сета сила.

Стана, се откажа и се прибра. Тогаш таа, одненадеж, почна сета да се тресе. Се смееше, како луда. Се тресеше од смеење. Сребрените тракатанци подрипкаа врз нејзините гради и се смееја заедно со неа. Чеп гледаше како вџашен.

И пред да излета од собата, се сврте миговно кон Су, како попарен, како шашардисан и виде како заедно со Су, заедно со сите тракатанци се смее и една малечка, токму над папокот свиена, модра и одвај забележлива, тетовирана змија.

² blowin' in the wind = е одвеан со ветрот (анг.)

Утредента, уште во рани зори, Чеп штотуку асолно си ја беше завлекол гајдата, кога ненадејно сиот одеднаш се штрекна, скипи, се распцу под чаршафот, нерасонет, триејќи ги гурелавите очи и кревајќи врева ("уште чавка лајно не клукнала, бре, токмак недоквакан!"), а Моне Џуапо веќе со сета сила го тресеше и дрмолеше неговиот кревет, правејќи тревога, небаре, од поплава, или од пожар ќе го варди. Чеп го подотвори едното око намижана, сверејќи се шашливо де кон прозорецот, де кон раскукуриканиот натрапник и сфаќајќи дека само некој шекнат како Моне Џуапо може да си дозволи такво нешто (да го одлепи од кревет вака непендек), сал прдна, му го сврте грбот и со еден силен замав, санким крап на јадица се цаса, пак си ја срина главата в перница. Моне виде - не виде, одганса до бањата, намокри една чиста крпа и пак се врати кон безнадежниот спијач. Фати нежно да го прска со прстите оддалеку и троа - троа да го трие со крпата по вратот, па откако Чеп, изнервиран, ги ококори очите, готов да му ја светне една, овај ептен му се наврти и почна да му гука на уво:

"Чеп, чепур затка да ти зачепи. Труеш како пор. Ајде, станувај, време е!"

Чеп се подмести во креветот, мешколејќи се натаму - наваму и вардејќи се од неговите допири, божем вампиришта сонил.

"Е де, е де. Ај полека, мрдни опаш."

"Што е? Што си се растропал?!"

Моне се испрчи како поп на олтар и наеднаш огреа над него, гоа вода ќе му свети.

"Решив!" - рече.

"Што реши, бе акмак еден?"

"Тоа. Решив. Решив и ќе одам со тебе. Одиме со Су. Заедно."

"Одите, велиш?"

"Одиме."

"Ти и Су?"

"Јас и Су. Кој друг?"

"А каде одите?"

"Па со тебе, кардаш."

"Знаеш што?"

"Знам. Да одиме во мајчина ни. А?"

"Па, добро, бе, заебан, знаеш ли ти кое време е?"

"Знам. Накај петте . . ."

"Пет! Оф, леле, мори мајко! . . ."

Чеп си ја подвлече перницата зад грб, махинално тресна по копчето од ноќната ламба и се всре во дигиталниот часовник, положен на наткасната. Пет! Ѓба ти го касметот! Години и години му се малку да му довтасаат на Чепот за да се сети кога последен пат бил буден уште во пет часот. Орли и чавки глава да ти колват, Моне, сугаре недоклано. Ги триеше како кал од топуците да симнува и сѐ уште не можеше да си придојде на себеси и да поверува дека некој шутрак заедно сосе петлите и кокошките го избркал од постела. Мижуркајќи и трепкајќи како ќорав, сал под око го меркаше светнатото лице на црномурниот цимер. Ја испружи раката кон цигарите, а Моне веднаш и како навиеен му подметна и цигара и оган од плинската запалка, пресигајќи се со него по наткасната.

Чеп се скри зад модрите облаци од чад. Не мораше двапати да го гледа Моне Џуапо. Гувееше пред него како млада невеста.

"И кај акаше саноќ?" - му се откина преку волја на Чеп. Гласот како од бурија да му излезе. Моне сал се насмеа под мустак. Чеп ги изврте очите и погледна прашално накај соседството. "А - х - а," кимна Моне. "Богати! Види го ти него! А затоа, манукот, со петли - по кумови! Ашколсун! А јас, пак, абдалиштето: Моне Џуапо за кум ќе го таксувам. Еј, главо букова. Моне Џуапо - кум! Кум, ама црногорски, а? Ха - ха - ха - ха!"

Моне почна со плексуси да го сосипува мајтапцијата в кревет. Тогаш Чеп, со голема мака и низ бројни негодувања, сепак отпантара до бањата и се натртори под тушот. Стоеше долго како шпиртосан под силните млазови на млакиот туш и чувствуваше како лека - полека секое црвче во него се размрдува. Набргу почна да потсвирнува и да ја брмчи аријата од "Риголето", небаре, на двотактниот мотор му откажале клиповите. Нов ден - нова нафака. Уште еден нов ден треба да се моча. Излезе од бањата, опашан со крпи како паша во амам и виде дека Моне веќе успеал да се спакува.

Чеп се облекуваше бавно, како да ужива во допирот со секое копче и звукот на секој рајфершлус. Без ред и без каква и да е грижа, набавта сѐ во големата кожена торба - вреќа и се измолкна од собата заедно со Моне.

Долу ги чекаше Су.

Бргу завршија со мрзоволниот портир и се упатија кон паркинг - плацот на приземјето. Некаде кон излезот на Загреб, застапаа покрај една самопослуга, кадешто токму тој миг го истоваруваа утринскиот леб. Чеп појде до продавницата и зеде три пакетчиња со свежо печени погачки и јогурт. Су лежеше во крилото на Моне и тој внимателно го прифати појадокот од Чеп, чиниш Су е стаклена вазна и не смее да се помести ни за педа. Чеп со голема вештина продолжи да вози и појадува исто време. Сонцето веќе мигаше над монотоната рамница на Загорје, под кое тромо се влечкаше Сава. По извесно време, пред нив почнаа да се насираат живите и прекрасни словенечки предели. Наеднаш, околу нив како сѐ да оживеја. По дождливото загрепско поднебје, оваа блага утринска сончевина на словенечките гори како да извираше од таинствените пештери на Десетиот брат. Забавните

рефрени со цитри, тиролските рогови, еха и јодлувања,³ како да го потсилуваа тоа чувство. Низ ретровизорот, сончевиот лач ја сечеше дамчестата силуета на лицето од Су, небаре е преполовена калинка со онаа нејзина жар црвена панделка на вратот.

"Ќ забележа ли манукава нешто на дарезливоста од "Фортуна?" - се јави Чеп.

"Оди по ѓаволите!" - му подвикна Моне. "Таа сал со ноктето од малечкото прсте ми ги дофрли од маса тие твои валкани цркнувачки."

"Е, па не се сите Американци, кардаш. Што очекуваше таа? Да не мислеше дека сум Рокфелер? А?"

"Бегај оттука. Сите каменоломи се малку да го разбијат нејзиниот камен. И двајцата може да не купи сосе партали, сал со нос да мрдне."

"Таа?!"

"Не. Ти."

"Не знаев, кардаш."

"Сега знаеш. Ќ дошло нејзе до твоите пари . . . еј, чепче мое . . ."

"Ми е гајле. Важно ти да си задоволен. Не ѝ се бесев на трепките да се чепати со нас. Кај акала деновиве? Ти кажа ли?"

"Не знам. Се уткала со некоја студентска збирштина. Театарски мустри, сојти некакви. Авангарда. Хепенинг."

"Хепенинг? Што ќе му дојде тоа? Нешто за "онаа" работа?"

"Шутрак си бил шутрак и ќе останеш. "Онаа" работа. Ха - ха - ха - ха! "Сé што се случува - се случува во меѓувреме". Така зборува Су." "Во меѓувреме?" "Да." "А тоа значи?" "А тоа значи - ништо. Тоа е хепенинг."

Чеп се сврти кон него и откако добро го одмери, ја допре дланката на слепите очи и му направи "магарешки уши". Кога ќе се најдат тројца улави", рече, "од кои двајцата се ептен, а едниот помалку, најлуд е оној најпааметниот, разбра?" "Да, да. Особено ако тоа си ти."

На пат до Сежана, веќе не се задеваа многу. Неколку пати Чеп се обиде да го поткачи со некоја ујдурма околу неговите "ромеовски кадри", но Моне Џуапо не се закачи ниту за една од нив. Се возеа преку убавите планински превои, молкнати и потонати во своите мисли. Застанаа само еднаш, во предместјето на Љубљана, колку да земат гориво. Чеп му забележа на Моне дека ако продолжат вака да се тутулат во своите седишта, набргу и двајцата ќе задремат. Некаде пред Постојна застаана да се "испразнат" и тоа беше сé. Си плеткаа и гонеа свои брдници низ глава и со секој поминат километар кон Италија, како да се вовлекуваше меѓу нив некакво нејасно претчувство на разделба. Чеп тогаш, одненадеж, се разврза за предностите на морнарскиот живот и рече дека ако воопшто нешто зажалел, тогаш тоа бездруго е неволјата што му припаѓа на одвратниот сувоземен род жабари, родени далеку од морскиот брег. На целиот свет нема посреќни луѓе од Медитеранците, зборуваше Чеп и рече дека уште попрво би бил сиромашен рибар

³ Специјален начин на пеење со фалсет.

на некој осамен остров од Медитеранот, наместо до гроб да се бавта по зафрлените Балкански суводолишта. Моне Џуапо не сакаше да го разуверува во тоа, зашто веруваше дека Чеп со тие свои цвакотници околу морнарскиот живот не сака ништо друго освен троа да си ги размрда вилиците, колку да не изгуби од форма. Му го знаеше табиетот на Чеп. Тој секогаш најпрвин така како орле се разгакува, се распердашува и острелушува, колку да ја намириса мршата. Потоа ќе се направи на умрен, ќе се притаи зад карпестите предели на својата итрина и чешитска оправија и туку ќе му се нафрли на пленот.

Не сакаше веќе ништо да му кажува на Чеп.

Ниту да ја тресат Су.

Доста ја тркалаа низ јазичиштата од Равен дотука.

Уште од моментот кога тргнаа, беа на работ од кавгата, а таа сега секој миг можеше да пламне.

На граничниот премин немаше ни жива душа. Пристигнаа сами на рампата и веднаш ги предадоа пасошите. Чеп го покажа налогот за службен пат и декларацијата за стоката. Потоа го повикаа да го отвори багажникот. Меѓу трубите од свила, цариникот мошне лесно ги ископа и трошните каменишта, за кои Чеп не знаеше да даде никакво друго објаснување, освен што рече дека се работи за "строго декоративни предмети на саемскиот штанд". Додаде дека "Фортуна" е фабрика за вештачка свила, а не каменолом, та затоа и не се влезени во декларацијата. Цариникот му нареди да се паркира. Го повикаа внатре.

"Чепардов? Вите Чепардов?"

"Да," рече тој. Ме викаат уште и Чеп."

"Чеп, велиш? Добро ти прилега. Само нели сме го малку преполниле бочвиштето, а, Чеп?" рече цариникот, гледајќи во него со некаква тапа укоченост.

Чеп само ги симна рамениците.

Цариникот си ги стави очилата и допиша во декларацијата некоја забелешка. Потоа го крена погледот кон Чеп и тивко изусти: "Потпиши овде!"

Чеп шарна набрзина некаков хиероглиф до прстот на цариникот, му го подаде хемиското пенкало, се поздрави и потоа се витоса кон ландроверот. Веднаш им ја кренаа рампата. По неколку минути, веќе се спуштаа кон Италија.

Сонцето се пробиваше низ густите четинари расточувајќи ја модро - кафеавата смола од игликите во безброј трепетни искри. Под тој алпски венец, што тука некаде ги губеше своите последни витки, секое стебло прилегаше на огромен канделабер. Овде - онде, зад превоите на блескавата авто - страда, се назираа урнатините од некои трошни вијадукти и пушкарници од минатите војни. "Тука е најубаво во октомври," рече Чеп, мрморејќи си под брада. Моне и Су ништо не рекоа на тоа.

Минуваа покрај големиот патоказ Трст - Венеција - Падова - Верона - Бреша - Милано и сè дури Чеп не сврти кај Мештре, тие не разменија ниеден збор меѓу себе. Ги престигнуваа брзи автомобили по патот што јуреа како ветрушки, а Су со судни маки, најпосле успеа да начепка некаква радио - емисија со кантри музика.

Скоро цел час рокаа гитарите и бенџата од Нешвил, а на јодлувањата и потсвикувањата како да им немаше крај.

Го поминаа и долгиот железен мост, се паркираа веднаш пред влезот на Венеција и пеш се упатија кон Каналот Гранде. Низ тесните улочки на Темната убавица вриеше како во кошница. Се слушаа довикувања на сите јазици, гондолиерите, со оние чудесни шапки со црвени панделки (исти - плукнати како на чеизот од баба ти Марика! - му нафрли Чепот, откако Моне одби да се истопорат во вапоретото) кукурикаа на сет глас, мамејќи ги љубопитните туристи: минуваа покрај долгите низи од уличниот рибји пазар, а миризбата од сиот морски улов, на сета медитеранска гозба од најразлично овошје и емиш во најфантастични бои и преливи, се мешаше со онаа столетна реа од устоеното водје.

Су и Моне, иако сето време на штрек, штукнаа како сумени пред глетката на плоштадот од Свети Марко. "Контрастот на тесните улочки, преку понте Риалто до плоштадот пука апсздан, како гром од ведро небо", го тешеше Чеп својот кардаш, откако виде како му светнаа очите наеднаш. Но тој воопшто не му обрна внимание и сал се втируваше во Су. Ги плеткаа рацете и ги тркалаа пред себе имињата на Тицијан и Тинторето, на Веронезе и Вивалди, а големиот и тежок свон од камбанаријата на Кампанила само го потсилуваше немирот на возбудениот пар. Чеп не престана да се шегува со нив и ги споредува со гулабите што во јата се вивнуваа над плоштадот по секој свон од околните цркви. Нивната шеметна трка (Су и Моне веднаш се изгубија) од Прокураторите и свониците украсени од Сансовино до Дуждевата палата, од мостот на воздишките до Санта Марија дела Салуте и Корер, Чеп не можеше да ја следи.

Тој се укотви на терасата од крајбрежниот ресторан на пристаништето, сладејќи се со пица и кјанти и сурејќи во бескрајната космополитска панорама на плоштадот Свети Марко.

Попладнето се вратија Су и Моне, капнати од умора. Ги спуштија задните седишта од ландрроверот и веднаш, штом се допреа до нив, заспаа како заклани.

Во предвечерјето ја напуштија Венеција.

На Чеп му беше здодевно и мразеше да вози кога денот се повлекува пред ноќта, но сега немаше друг излез. Не сакаше веќе да остане во овој зовриен котел, околу кого првите светилки беа почнале да се палат. Од предолгото седење и сето испиено вино, Чеп беше како во некоја треска. Седеше божем шпиртосан на своето седиште и суреше пред себе како лилјак.

Се усталожил на средната лента од авто - страдата *La strada del sole*, не гледајќи ни лево ни десно. Можеше, така, и да заспиел над воланот, а сепак по неколку часа да се разбуди пред грозничавиот шум на ноќниот Милано. Низ главата му се премеќаа сè едни исти (неми) филмови, вртејќи се до бесвест во својата излитеност. Тој дури не можеше ни да ги следи во нивниот *speed - up - motion*, како да бегаа сликите пред него на авто - страдата, како да бегаа дури и од неговото сеќавање за нив. Најпосле му пукна филмот. Долготрајната борба со светлата од спротивната насока, што како пиратски ножови се забиваа во неговите уморени

очи, сепак си го стори своето. Некаде пред Верона почувствува силна болка во нив и тогаш реши да сврти кај првиот паркинг. Недалеку од паркингот здогледа еден од оние супермаркети што работат нон - стоп. Веднаш се упати кон него и откако го пронајде тоалетот, си ја пикна главата под студениот млаз на чешмата и остана сеедно загледан во огледалото, како допрва да станува свесен за својата бескрајна грдотија. Купи само две шишиња Џони Вокер и се упати кон ландрроверот.

Помисли за миг да продолжи кон Милано, но наеднаш изгуби волја за сè. Се испружи покрај Су и се обиде да засpie. По долго мачење, успеа да потоне во некаква несвестица што можеше да прилега на сон, но таа сепак не го додржа прикleshтен на грб. Најпосле, се откажа. Погледа за миг во часовникот и сфати дека полноќта веќе одамна поминала. Надвор ромолеше здодевен топол дождец. Го отвори шишето фрлено покрај неговите нозе и почна да се долева. Изненадниот сноп од светлината на еден голем транспортен мерцедес, кој штотуку помина покрај нив, му покажа дека Су веќе не спие. Во тишината на мракот тој ѝ го испружи шишето, но таа одби. Потоа, сепак, како бргу - бргу да се премисли, самата му го зеде од раце. Пиеја немо во ноќта, не знаејќи ништо да си кажат, немајќи што да си кажат, не можејќи штогоде да си кажат, дури и да сакаа.

По извесно време, отпрвин нерешително, а потоа сè понастојчиво, Чеп почна да џбарка со дланката по запретаните жарчиња на Су. Таа мирно и сталожено ја прифати залутаната дланка и му ја врати на старото место, врз градите. Одвреме - навреме во ландрроверот ќе плиснеја некои прекршени одблесоци на полноќните "јавачи" на авто - страдата и тој ќе успееше да го фати нејзиниот замислен израз на лицето, за миг, само колку да се увери дека не се крсти над некоја таинствена мумија. Лежеше неподвижна, како труп. Една таква разбиена светлина тој ја покри со сенката на своето тело и ѝ ги побара усните. Беа влажни и студени и тие ништо не можеа да му кажат.

"Немам серум за твојата тетовирана змија," изусти Чеп.

Таа немо и укочено го гледаше во мракот.

Беа два света. Два пола. Две терезии.

Чеп веќе не знаеше што да стори.

Су само одвреме - навреме потегнуваше од шишето, воздивнувајќи одвај чујно. Тогаш тој ѝ го повлече рајфершлусот и почна да ја слекува дел по дел. Су ни со очите не трепна.

И токму Чеп се готвеше да го зададе својот решителен удар, Су се искрадна од неговата прегратка и почна да се смее како улава. Тоа беше оној ист кикот со кој го беше почестила веќе. Ист кикот. Исти движења. Ист, заразен подбив.

Никој досега со Чеп вака не се задевал. Ни на сонe, ни на јаве.

(Што ми фали? камен паѓа, сврдлето рие, што бутур ми е, а?)

Наеднаш Су извлече една од оние свилени труби на "Фортуна" и почна да се валка, мотајќи се во неа, небаре мотовилка.

Чеп беше надвор од себеси. Беше разјарен како рането свере. Сакаше да вика. Да се провикне на сет глас. Немаше мерка, немаше милост во кикотењето на

Су. Се обвитка сета во сатенската прозрачност на "Фортуна" и среде темнината на ноќта, се збра како мачка, демнејќи го секое движење на својот плен. Неизвесноста на нејзината голотија го опи Чеп.

И пред да сфати Моне што - годе од тој ненадеен кукуриг, се најде сплеткан некаде помеѓу прегработ и апежите на Чеп и фати силно да негодува, да се брани и вчудовидува среде тој макабричен танц на полноќните вампири. Су се обидуваше да јава врз Чеп, дерејќи се на сет глас, небаре вештерка со метла, а Моне со сета сила се обидуваше да ја турне од тој привремен престол. "Има сто дупки! Има сто и една дупка оваа меретија, кардаш! Бутај! Дупи и ич не прашувај, бре!" викаше Чеп.

"Остави ја! Пушти ја намира, кога ти велам! Престани! Чеп, престани. Чеп-е-еј!"

Но, танцот не престануваше.

Моне не можеше да го игра ороото докрај. Се измолкна среде врнежливата ноќ, кревајќи ги рацете угоре, небаре месечар се стори наеднаш, не бива, на дервишот теќето му гори.

Како да ги бараше свездите над Равен.

Утредента, штом се разбуди, прво што забележа Чеп беше таинствената полунасмевка на Су. Окружена среде русвајот на свилените труби од "Фортуна", таа немо и предизвикувачки суреше во Чеп, обидувајќи се да го заплаши со прасечката глава од неолитот, во која како клип ја втеруваше и истеруваше големата восочна топка.

Чеп, притиснат од својот мамурлак, најпрвин само одмавна со раката и ѝ сврте грб, но штом повторно си ја закопа главата во кожената торба што му служеше како перница, наеднаш сфати дека Су конечно ја открила неговата тајна (камеништата и топките катран).

Се сврте, внимателно се всре во дамчестото лице развлечено до предизвик и потстана на лакти, демнејќи ја како јастреб - кокошкар. Таа со големо уживање ја галеше и мирисаше големата восочна топка и непрестано му се насмевнуваше на Чеп. Тој миг, на радиото во ландрроверот, јасен но монотон бас, разложуваше некаква актуелна политичка панорама.

"... во Грција, грџија џолковници, изврши државен удар. Израел, без да објави војна, ги нападна Египет, Сирија и Јордан. На боишта во Виетнам, едnodневно зајмише. Во Глазборо разговараа Алексеј Косиџин и Линдон Џонсон. Лудвиџ Свобода, нов претседател на Чехословачка. Во САД убиен Марџин Лујер Кинџ. Пред Карловиот мост, во Прага, се самозали Јан Палах. Џон Ленон, една од Ливерпулскиите "буби", изјави дека Биџлсиите се џојоуларни и од Исус Христос . . ."

"Моне? Каде е Моне?" - праша тој.

Таа го сврте погледот настрана и покажа со рацете кон супермаркетот. Чеп наеднаш ѝ ја истргна бакарно - жолтата топка катран од рацете, ги истурка наназад расфрлените труби свила и ги покри со нив Хеката Тријада и прасечката глава. Тогаш Су излета од ландрроверот и од прозорецот почна да му се криви и да му

шепоти некакви тревливи задевки. Чеп ги изгуби нервите и, веќе ептен расонет, почна да се дере и пцуе на сет глас. Таа само му мавна со рацете и врткајќи му го опашот, насмеана и задоволна, се упати кон супер - маркетот.

Чеп ја следеше едно време, лунсајќи немо и нерешително пред себе и тој миг, наеднаш, како да му светна чакмакот, почна запурничаво и во големо безредие да им ги исфрла парталите од ландроверот. "Еве! На! Еве ви го вашиот бог саваот!" повтораше низ заби и фрлаше сè на паркингот, како сумен.

Моне Џуапо кој со крпа околу вратот се зададе откај супермаркетот, го забележа тоа и пресретнувајќи ја Су токму пред тоалетот, ја завлече со себе, покажувајќи ѝ со прст кон Чепот. Се стрчаа и двајцата кон ланд-роверот, а Моне, куцајќи, го молеше Чеп оддалеку да престане со својата идиотска игра.

Но, ланд-роверот наеднаш забрмча, излезе во рикверц од паркингот и во голем лак се влеја во авто - страдата. Моне Џуапо не престана да му мавта, небаре ќе го задржи и измами барем трошка милост од својот кардаш. Чеп само му одмавнуваше од ланд-роверот, гоа му отпоздравува за среќен пат.

Не можеше да сфати дали му се смешка, или му се подбива тој миг.

Не сфати сè дури не го изгуби од вид.

Па ни тогаш, кога исчезна од неговото видно поле, како што исчезнувал по секој мурдарлак од живиот свет, оној луд библиски ветрогон Асмодеј.

ДЕЛ ВТОРИ

Таа есен, кога Моне Џуапо прв и веројатно последен пат го виде Париз, чиниш, и врапчињата знаеја што се случува и што ќе се случи во градот. Дури и гулабите од Латинскиот кварт како да се шекнаа наеднаш, па наместо црна, почнаа да пуштаат црвена вересија. Дождот беше жолт, а кучињата трчаа со огнени опашки по улиците.

Тој и Су Паркер се влечкаа низ сина магла од димни завеси, шлемови, пожарникарски црева, блиндирани коли и невидени мешаници, а солзавецот им ги штипеше образите и очите со часови и часови.

Се смени филмот. Од црно - бел стана розов: по улиците потекоа потоци крв.⁴

Мачките, дотогаш мазни и излинсани, болскаа со своите големи очи како жегавци во летните предвечерја уште до вчера низ Пигал, а сега како да подивеа и се разбегаа на сите страни. Само отепаните и изгубени клошари, под мостовите на мрзливата Сена, не се бркаа со вампири.

Ноќе, вљубените парови веќе не изгледаа како подвижни клади, како факели од некоја бескрајна барикада, што тргнала да се пресметнува со рамнодушноста на светот.

Тој и неговата луда птица од Салинас, повеќе гладни отколку сити, повеќе живи костури отколку тела без сенки во градот на светлината, изгубени везден од Сен - Мишел и Монпарнас до високиот Монмартр, ги клукаа своите ситни и тенки појадоци, кружејќи околу легендарните Флори, Ротонди и Мадлени и одбивајќи ги од себе муштериите меѓу најсуетните туристи што везден се меткаа околу црквата Сакр Кер и Клиши.

Се турнаа меѓу хипиците и дрогираните идиоти, се бодеа со роговите од сите стада неврастеници, хистерици и обоени племиња од живите вулкани на сите континенти, се поттргнуваа од убиствениот налет на избезумените стампеда, се мешаа меѓу перјата од сите кокошарници, се даваа во една шарена, шарена река без врукот и слив, една кружна делта што постојано се влева самата во себе и никогаш не престанува да тече.

Им најдоа засолниште некои пријатели на Су и ги треснаа како дупнати вреќи во кошот од ателјето на некој чукнат скулптор од Вест Вирџинија (везден во потрага по нови модели), да се снаоѓаат како умеат и знаат сè дури таа не го доби својот ветен чек, директно од Калифорнија, преку својот драг и мил father од Салинас.

Со денови и денови го заобиколуваа дури и еден Лувр, или оној шеметен вријавец на Латинскиот кварт, но среде Празникот на гуштерите⁵ ниту по една цена

⁴ Во архивските материјали од тоа време сè уште можат да се видат сцените кога девојки им фрлаат цвеќе на полицајците, а овие им враќаат со палки и кнут.

⁵ "The celebration of lizards" - позната поема од прерано починатиот рок - пејач Џим Морисон.

не смееја да пропуштат да се втурнат во мрежата на оној црн пајак убавец Цим Морисон, кој таа есен ги фати и ги збудали сите млади во тој луд и огромен град, пред да му се поклонат на моштите на Пер Лашез.

*Сонце, сонце, сонце
Соџори, соџори, соџори
Месечино, месечино, месечино
Ќе тиe фатиам.
Скоро!
Скоро!
Скоро!
Јас сум Кралои Гушиер
Јас можам сe.
О деца на Нокџа
Кој од вас ќе учесџвува во ловои?
Нокџа веќе џрисџиџна со Својаџа џурџурна леџија.
Вовлечџе се назад во своџе шайџори и снџиџа.
Уџре влеџуваме во џрадоџ на моеџо раџање.
Сакам да бидам џодџоџвен.*

Оттогаш, Су веќе не можеше да ја препознае. Ја лапна темната ала, ја касна црн анџел, ја лизна источната отровница - речиси, секојдневно се фиксаше и дрогираше.

Последниот ден имала само уште толку копец да му остави 300\$ на масата и потоа да свитка опаш во непознат правец. Дури по две недели, му се јави од Тангер. Ниту ја разбра, ниту сфати што - годе. Мрмореше нешто без каква и да е врска и цел. Како избезумена. Како откачена. Веќе никогаш не ја виде. Продолжи сам да се утка и шутка по Монмартр и со блокот в раце вртеше душа едно три месеци, во друштво на некој наш Јане, кој си мајстореше портрети со помош на хартија и ножички. Вистина, чат - пат ќе најдеше и по десет муштерии на ден, но имаше и цели недели да не фати ништо . . . И зимата веќе беше почнала да сирка од прагот, а неговиот блок, од ден на ден, остануваше сe попразен и попразен. Како и стомакот, впрочем.

Една вечер, и оној чукнат скулптор, му удри клоца. Отиде сe по џаволите. Париз му стана кошмар. Агонија.

Беше и во амбасадата. Пред клубот наш се изгазачи како питаџ. Најпосле, француските власти го избркаа како непожелен, беспризорен скитник. Клошар.

Го избркаа со спровод.
Париз го напушти со свита.
Како крал на губитниците.
Свечено.

Му требаа години и години за да сфати дека тој не е создаден за живот чергарски и скитачки. Некој како Чепот, едно такво диво свере, едно такво куче

скапано, и со синцири да го врзуваш, дома не ти седи. А тој . . . тој си беше домашно пиле. Погали го само троа со раката и веднаш си легнува. Се држи за skutot на жена си и преде како мачор.

Кога го напушти Париз, нешто како да се скина во него.

Со години, четкичката веќе не ја фати в раце.

Одеше на работа, од работа се враќаше, одвај чекаше да дојде петок, ги грабеше весниците како улав, ќе се нарамуше како амал со сиот жолт и шарен печат под мишка и иташе под својот чардак, да се зарие како крт низ насловите, сè дури не зар'че, сè дури тор - топ не се стори.

Јадеше, пиеше, спиеше, лунсаше низ куќи, се дембелеше, за ништо пет пари не даваше, ништо не знаеше, за ништо не сакаше да знае, никого не чепкаше, никој не го чепкаше и така му ги крадеше дните на Господа. Кој го сретнал тогаш, кој го потрефил тие денови, не можеше да го познае.

Сите си мислеа, Моне Џуапо наеднаш мајките го фатиле, почнале вампири да му шетаат околу дворот, чавки умот да му го пијат, се збудалил, кутриот. Ни в кафеана, ни меѓу свет, со години не се замеша. Беше како успиена мечка во својата пештера, што го преспала и летото сосе зимата. Никого не сакаше да види, а богоми, тумрук во каков што се беше праметнал тие години, не верувам дека на кој - годе и неговиот сурат можел да му се омили. Колку пати само, така далдисан и сумен под својата трошна стреа, ќе занокеше и ќе летнеше во мислите со својата луда птица од Салинас и тоа сокле равенско, Чепот, па ќе си ги замешаше сметките и за денот и за ноќта, ќе изгубеше тертип, не ќе станеше ни да јаде, ни да пие, ни сон сагламно ќе го фатеше, ниту пак куќа асолно вртеше како што си е тоа редот кај нас од памтивек.

Утка сечанска се стори.

Невестата негова ("мојата кошула ленена," како што ја викаше нагалено, штом е шен, но ако е напизмен редовно ќе го придадеше и она "што со години не ја симнав од врат"), ја знаеше уште дете, а и таа уште момчак го познаваше, но сега и таа, кутрата, не можеше да разбере што ѓавол му седна на грб, го јавна, та ни пие, ни спие.

Женачката и веселбите како некои други среќници да ги трешти, а не нив. Како да беа залутале на туѓа свадба, на свадбата од некои далечни роднини, а не на својата.

Се чудеше и крстеше таа, невестата негова, со денови и денови. Со недели и месеци. "Ти ли беше оној Моне Џуапо, оној чешит и шегација што си го знам уште од маалото," си баеше таа. А штркот, натема го, со години ќерамидите им ги прелетува.

Пет години сонце не им ја огреа куќата.

Ни челаде им вресна, ни песна зафатија, ни бинлак од прагот треснаа.

Се уткаше таа везден од доктор на доктор, од бања до манастир, од кушар до бајачка, од гледач на гледарица, кај не се опна, кутрата.

Ветер и магла.

"Нашиот касмет си е назад, невесто," ѝ велеше тој. "Ќе чекаме. Ќе чекаме и ќе дочекаме."

"Знам," му враќаше таа. "На куково лето."

Така си минеа годините.

И дамчестото лице и црвената панделка на неговата пријателка од Салинас, почнаа да бледеат и да се престоруваат во една единствена дамка, во една единствена точка. И соколскиот профил на неговиот равенски кардаш и неговиот париски бродолом, сè летна, сè се изгуби, сè се парчоса во сеќавањето.

Понекогаш, сепак, во весниците како да му се јавуваше Чеп. Со онаа негова немумшта насмевка, кога ги тресна како партали и вреќи, уште на авто - страдата покрај Верона, него и Су, и со онаа никогаш докрај откриена и нерасветлена тајна - дали таа ноќ, ноќта пред да го напушти Париз, во метротото, во придружба на полицијата, не го забележа неговиот сурат отспротива, на прозорецот од еден вагон, што со голема брзина и врапито исчезна од неговиот замаглен вид.

Не знаеше. И никогаш не дозна.

Чеп го знаеше подобро и од сопствениот џеб. Не можеше туку -така да утне и да се препознае со некој друг. Не. Тоа, сетики, ќе беше Чеп. Чеп и само тој.

Така, не му преостануваше ништо друго, освен да му се надева на Чепот само во весниците и преку весниците. Во црните хроники, на страниците за помени, во најлош случај. Ако воопшто некој и можеше да го сети и помене тој светски сирак. Тој ветрогон, бадијалција, сенештар и анонумус, си мислеше Моне Џуапо.

Тој не знаеше зошто, но сеедно му се чинеше, дека сè што се случуваше и се случува во тој луд бел свет, како да беше кроено токму по мерка и табиет на Чепот. Беа некои диви и незауздани години што бодинаа преку трупови. Светот беше полн со чад, оган и вриежи, а во тоа Чепот отсекогаш се чувствувал како риба во вода. Имаше нешто од тој чуден оган и во очите на Чеп, оган што само тој го знаеше и насетуваше, едно светло жарче што тлее и гори и само тој може да го додржи, а да не го изгори, да не го ослепи, спепели и гламјоса.

Беа некои откачени времиња, во кои вирееја само силните, тврдите и вештите. Тогаш, каков шутрак беше Моне тогаш, не знаеше и можеби не можеше да знае дека така, всушност, отсекогаш и било, дека така било од век - и - веков, од дедо Адама до Судниот ден, ама нему сеедно му идеше да легне и да се изгуби во својот кош, да се покрие и да трае, оти не знаеше што токму има да бара во една таква мешаница, во една луда навалица, во која не се знае ни кој пие, ни кој плаќа. На лотката од дедо Ное сите места беа зафатени. Чеп и Чеповци се чепатеа во неа со сета своја суровост и надмоќ и сè туку ги туркаа и удираа со веслото сите натрапници, сите несреќни давеници штом само еднаш ќе се приближеа до нејзиниот раб и опаш, во својот претсмртен грч.

Чкртаниците и мачкотниците што одвреме - навреме ги фрлаше во својот блок за скици, сега му изгледаа како некој тажен чин на некој беспомошен лудак,

кој давејќи се, се фаќа за сламка. Сè што правеше порано, сега му изгледаше глупо. Глупо, туѓо, недостојно.

(Кому му требаат моите смешни драсканици?! - се прашуваше.)

(Та зарем не ни докажаа веќе и најдобронамерните меѓу сите мајтапции дека само со една обична канта боја врзана за опашката на магарето, браќана ни ги мачкаат очите по белиот свет. Оп - арт, поп - арт, оп - троп: арт! Е, не. Јавајте без мене, браќа. Адио и збогум. Dixi.)⁶

Така зборуваше Моне Џуапо.

Сè му изгледаше попусто. Попусто и празно. Се смееше и негодуваше, негодуваше и се смееше, Но веќе не чувствуваше ни горчина, ни презир. Само недоумица и апатија. Тоа, да.

Тие денови почна да ги менува и навиците. Сакаше да се ослободи скоро од сите лични потреби и зависности. Најпрвин стана вегетаријанец. Потоа, пушти брада. Престана и да пуши. Личеше на Свјатогорски испосник. Го умеше и источната мистерија. Јога. Сансара. Нирвана. Сенбудизам. Карма.

Ојде коњот во реката.

Немаше веќе ни една посигурна отстапница, ни една поцврста потпора.

Уметност, мислеше и се прашуваше понекогаш.

Но, што. Таа нему и онака отсекогаш му изгледала како последно уточиште, па дури и таква, пустата, веруваше тој, не би била толку гостоприемливо пристаниште, како што, во извесна смисла и под определена цена, и најмрачната јавна куќа би можела да изгледа (нека ни простат преосетливите души, зашто со таквите Моневи еретички мисли авторот ретко кога се согласуваше, а ако некогаш и се случеше тоа, барем не креваше голем шум и си го таеше мислењето во себе). Таа, ете, не е и никогаш не била сиропиталиште за размислити маткала, безделници и скитници, што везден тропаат, тропаат и тропаат на нејзините тешки порти.

Лавиринт. Бездна. Стерна непристапна, зборуваше тој.

Да се сфати таа како бегство. Да се сфати како егзил. Одлучно ја одбиваше дури и самата помисла на тоа. Не ретко, го сеќаваше и строгиот учител по музика, стариот Чех, кој не еднаш не учеше за целосното предавање, без остаток, за битките, страдањата и жртвите, за трката до последен здив, без отстапки, по секоја цена, по цена на падови и горди ничкосувања, исправено, смело и упорно и притоа знаејќи дека тоа е сè уште само првиот чекор кон неа.

Таа е храм, говореше Чех. Храм само за одбраните. За оние на кои Господ, во чудесниот миг на милоста и провидението, им го спуштил прстот на чело. И за оние малубројни, кои успеале најнапред да се победат себеси.

Тој не беше од тие среќници, за жал. Не беше можеби токму и од оние другите, побројните, несреќниците. Впрочем, сè зависи од кој агол се гледа. Среќници, несреќници. Којзнае што беше тој.

Тоа мачно и деликатно прашање и ден - денес, понекогаш, го копка.

⁶ Dixi - реков (лат.).

Но, добро. Да минеме преку тоа.

Најпосле, му зборуваа на Моне Цуапо, кој ја рецка уметноста. Гледај од што живееш, братец, а за останатото не бери гајле. Има кој да се бавта со неа. Ги има можеби и отповеќе.

Насекаде го слушаше тој равенски ехо.

Беше оддалечен од нив со милиони светлосни години. А сепак, на неговите очи и уши ја сквернавеа, ја бербатеа таинствената убавица, која ниту ја сретнале, а камо ли допреле, клетници.

Тој сеедно молчеше и дури ни со прстот не можеше да мрдне.

Наместо тоа, небаре вистински пустиник, на кој, отепан од жед, му се прикажуваат зелени оази во Сахара, тој мислеше на своите пријатели, на Чеп и Су, кои одвреме - навреме му се плеткаа низ соништата, како вистински фатоморгани.

Особено Чеп.

Чепот, тоа тврдо и упорно равенско магаре, што сега можеби безбрижно клоца и фрла к'чови по белосветските анови, а тој мора тука да чмае, меѓу тие ладни и бездушни мајтапции, што везден му ја вијат својата отровна камшија од лаги, задевки и шеги.

Беше сам.

Потонат на темното дно од својата длабока провинција. Плуташе по средината на равенската матица и не знаеше зошто верува дека токму Чеп и Су се оние среќни избраници на судбината, кои, бездруго, ќе успеат да препливаат, ќе се домогнат на својата страна од реката, отаде, на другиот брег.

Грабеше, гребеше, гризаше во себе и низ себе, небаре бесна харпија што се лечи од глад и лакомост, јадејќи си ја сопствената рана и отворајќи нови рани, риеше како крт по книгите и весниците, барајќи везден некаква отстапница, некакво мирно пристаниште, некаква сенка, патоказ, наметка за своите голи илузии.

Сé уште беше тврд орев, но чувствуваше како јатката му гние. Од ден на ден.

Сé повеќе и повеќе.

Се тркалеше по сивилото на своето секојдневие и душкаше по работ на загатката - зошто црвот на сомнението не престанува да рие?

Ја бараше својата изгубена слика.

И со години не можеше да ја најде.

Како да беше скриена од него. Во некој друг и поинаков свет, каде, велат, животот се криел. А во него никој не сакаше да го води. Во тој свет никој не можеше да го води.

Ни со црни чези.

Ни со златни пајтони.

Ни со небесни кочии.

Штом падна полковничкиот режим во Грција, Моне Џуапо веднаш реши да се спушти до Солун со својот црвен спачек.

Пред тоа никогаш не бил во тој град.

Не го врзуваа никакви спомени за Солун, немаше ни една подлабока причина што би го поттикнала на еден таков чекор. Едноставно, сите му зборуваа дека во тоа старо и од памтивек прочуено трговско пристаниште можело да се најде сè и сешто - од игла до локомотива, од пиле млеко. Евтинија една. Арно ама, постарите не зборуваа цабе: "У Солуна грош сомунa - до Солуна сто сомунa."

Откако пак се соочи со оној невиден калабалак пред грчкиот конзулат во Скопје, кадешто од рани зори до доцна пладне се тлачеа оние огромни толпи, редици, безредија и невидени турканици, тој наеднаш се откажа од намерата да замине на југ. Неговата желба спласна. Му преседна сè. Освен тоа, беа некои врели јулски денови и тој не можеше, онака куц, со часови да се пржи под усвитеното сонце. Така, пополнувањето на сликарскиот прибор (единствената вистинска причина што Солун му дојде на ум) го одложи за некои подобри времиња.

Грчките власти, како впрочем и сите соседи, неуморно го негираа постоењето на македонските малцинства во своите земји и вршејќи ја својата жестока асимилација, воведуваа строги мерки на претпазливост за македонските туристи.

Таквата трагикомична претстава пред грчкиот конзулат во Скопје, кај Моне Џуапо предизвика вистинско безумие и гнев. Неговиот гест на бунтовник (со причина), по инцидентот со дебелиот милиционер, кој во општата турканица, за несреќа, го поткачи токму него со палката, му даде можност да се соочи со строгото лице на еден иследник од недалеchnата милициска станица. Не можеше да се соझे со часови и да даде какво и да е разумно образложение за својата "непресметната постапка," имено, "како тој, како југословенски граѓанин, се осудил да му го тресне среде лице и ја в н о својот пасош на еден недолжен, средовечен ("човекот е пред пензија, разбираш") и питом милиционер?!"

Моне Џуапо не се двоумеше ни миг.

Се наднесе над лицето на иследникот и екна на сет глас:

"Тој ваш расходуван и половен милиционер не е никакво недолжно и питомо јагне, другар иследник, ами еден простак недоделкан, кому местото му е на трло, а не пред едно дипломатско претставништво. Мојот народ не е стока и јас повеќе не сакам и не можам да го гледам тоа грозно понижување."

За само неколку минути по таа епизода, пасошот на Моне Џуапо беше уредно визиран, со личното заземање на строгиот и молчалив иследник од станицата на милицијата. На испраќањето, му ја стегна раката на Моне и му рече: "Пријателе, јас сум од драмско, а уште не сум го видел своето родно место. Разбираш?"

И така, еден септемврски ден, таа година, кон средината на седумдесеттите, Моне Џуапо, иако пред тоа сто пати се заколна дека негова нога не ќе стапне на грчко тло, сепак тргна за Солун.

Отседна во големата Електра, близу до пристаништето. Остана три дни и две ноќи, везден талкајќи по Виа Егнатиа и пристаништето, до Беаз - куле и назад.

Последниот ден, пред да го напушти Солун, седна на големата тераса пред заливот, капнат од умора, и се загледа пред себе, некаде во далечините, во бродовите што доаѓаа и заминуваа, слушајќи ги криковите на галебите и бродските сирени.

Летните горештини, викотниците од пристанишниот пазар, онаа чудесна и тешка реа што допираше од раззинатата челуст на водјето, во бранови го испушташе огромниот здив на морските плеќи и тој дури до страв се наежи од свеста за неверството на своите сопствени мисли - Кој сум јас?! - се прашуваше тој.

"Гноти сеаутхон . . . гнпти сеаутхон . . ."⁷

Кристални одблесоци на каменот, сонцето и морскиот шум.

Песочни дна на еден одамна потонат свет.

- Кој сум јас?

. до триесеттата се бркаш себеси.

. до педесеттата ја бркаш и спаструваш живеачката.

. . . што останува за сликањето?!

Со години по ред, Моне Џуапо се обидуваше да го фати и наслика својот сон за сликата, а не својата слика на сонот.

Неговите слики, ако тие "молеро - фарбарски марифети" (како што ги викаа најјединичните Равенчани) воопшто можеа и да се наречат така, беа некакви немущи, збркани и хаотични претстави на светот, некаква апстрактна шема на распаѓањето и уривањето, судир на галаксиите со вонвременскиот простор.

Сé уште беше во мода нефигуративниот манир во сликарството (енформелот), а Моне Џуапо се покажа како верен монах на тој надреалистички жрец во уметноста, готов да ја скрие својата творечка немоќ зад сите "изми", "пизми" и "шизми", што во изобилие им ги нудеа ликовните свештеници, како најсигурна отстапница, како најудобна засолнина, како најсвет олтар.

Тој постојано ги црпеше своите теми, мотиви и шеми од широкото поле на сопствените сонувани, будни и пренесени соништа - сеништа, собра цел куп литература за соништата и околу соништата, а сепак, неговите слики беа далеку од тоа да го претставуваат, или барем да му се доближат на сонот - тие, кутрите, не мрднаа од онаа замрзната точка на дилетантското бладање. Не помогнаа тука дури ни шумните и веќе излитени наслови на неговите слики, инаку преземени од огромните опуси на Големите Сонувачи, какви што беа, да речеме, "Момчето што ја сонува големата змија, каде го чува златниот пехар." "Гатачката ги исполнува неостварените желби," "Древни остатоци на цивилизацијата, според кои не се

⁷ Гноти сеаутхон - запознај се себеси (грч.).

препознаваме," "Трагиката на последиците од целосната анархија на душата, во која сè е можно" и сè во таа смисла.

Во нив, во тие слики, се разбира, немаше ни блага врска со она што би го навело човека да насети макар каков и да е траг од некакво момче, пехар, змија, гатачка, или такво нешто, и тие, бездруго, ќе си останea и понатаму толку "голи" и "неми" дури и да им подметнеше сал реден број, а не и толку шумни наслови, со кои дотогаш ги китеше.

Со еден збор, тие беа во полн расчекор со насловите што ги претставуваа. Беа откачени, но во вистинска смисла на тој збор, какви што впрочем, можат понекогаш да бидат само оние толку амбициозно и огнено излеани обиди на еден млад човек, кој сè уште не се нашол себеси.

Кутриот Моне Џуапо!

Си имаше тој маки да им ги "објасни" и "оправда" своите шарени мачкотници на малубројните љубопитни равенчани. Сал грчеше рамиња и повтораше сè едно исто:

"Работата не е во тоа да се разбере уметноста. Таа, најпрвин, треба да се почувствува. Тие слики се само еден "неодгатнат сон што како запечатено писмо ми ги испраќа мојата потсвест," го цитираше Моне најголемиот меѓу сите сонувачи.

Којзнае дали успеал да убеди некој од многуте неверни Томи во тоа. Не верувам.

Но, едно знам и самиот. Оттогаш, од денот кога тој прв и последен пат се обиде да отвори изложба во Равен, тукашните мајтапции одвај дочекаа кожичката да му ја подберат на шилец. Ги крстија тие слики еднаш и засекогаш како **м а г а р е ш к и п у е ш к и и п р д е ш к и** и од тоа име веќе никогаш подолу не му спаднаа.

Во широка и длабока матица на Равен, Моне Џуапо имаше уште долго да претка пред да се удави на дното од живата кал на равенската малограѓанштина.

И токму на тој пат, од Солун кон Равен, Моне Џуапо најпосле сети како да му спадна грутка од градите. Тој веќе знаеше дека е ова последен пат што го изодува, а по него да не се влечка везден и сенката на Чеп.

Впрочем, еднаш рекоа и постарите: "Патиштата не се само затоа човек некаде да стигне, ами и да избега по нив."

Таков беше овој пат, по кој сега бегаше и Моне Џуапо.

И некако веднаш почувствува како да му се размрдаа сите брдници и бубачки во главата. Леташе над Вардарската долина, божем неговиот црвен спачек наеднаш доби крилја. Гледаше пред себе како сумен, притискајќи докрај на педадлата за гас и пееше на сет глас.

Како ептен да му летна чавчето.

Долу, покрај него, со благите зраци на утринското сонце, се плеткаа и непрегледните редишта лозја, поткренати на бетонски столбови, зелените врбјаци покрај Вардар, калинките и смоквите отаде сртовите и ридиштата, витите тополи и потсечените круни на црниците покрај патот, тутуновите скелиња околу празните селски гумна, ожнеаните житни ниви што ги токмеа за длабокото есенско орање,

првите преселни јата што се вивнаа на југ, огромните летачки венци од дроздови околу натежнатото грозје и раскресканите и прејадените страчки во својата шумна гозба покрај патот (небаре им се потсмеваат на парталавите трупови од бостанските страшила), некои лудо збодинати коња отаде реката, онаа пијана и весела черга, што уште на одењето ја сретна по патот откај Удово и Валандово, доаѓајќи од исток, од Струмица и оставајќи ја зад себе големата модра сенка на Беласица.

Моне Џуапо уште на патот кон Солун си најде некаква чудна и возбудлива задевка во тоа да ја претекнува и сочекува таа весела тајфа зад секој свијок на питомата рамница, низ зелените појаси на патот кон Вардар.

Тие викаа и се надвикуваа со Моне, мавтајќи му и здравејќи се со него со полно шише ракија, небаре како со свој брат, зашто и тој беше сиот црномурен и мургав, какви што беа и тие, како и тој да беше потомок на тоа чудесно племе без потомство и татковина, кое дури и своето далечно божество Пенга не го знае ниту пак чуло некогаш за него, на кое пцостата му е и леб и крст и оправиа и одеше пред нив со својот црвен спачек, божем ги води по патот, како некој нов и откачен месија, тој, куциот Моне Џуапо, како бајрактар.

Сега, руменото јаболко на залезот веќе беше добро преполовено, кога тој пристигна некаде пред влезот на Демир Капија. Но, веселоста што пред тоа така убаво го опи, радосниот жубор што гргореше низ неговите гради уште од изутрината, тој миг грубо и одненадеж секна.

Тукушто ја беше одминал циганската черга, кога на следниот свијок, рамномерниот ритам на двотактниот мотор на спачекот наеднаш почна да уфрлува и некакви чудни шумови, некакви засипнати синкопи, се заинати, се занесе на патот, почна да кркори и стенка, да кашла и трокира - ту ќе подрипне, ту ќе се потсепне наеднаш - оп - троп - држ - не - дај! и најпосле испушти само едно придушено - крк! и веќе не мрдна од место.

- Ја оплескавме работата! - извика Моне Џуапо. - Уште тоа ми беше кусо. Што ти стана сега, канто гнила?! - се срдеше тој.

И излезе нервозно од колата, шумно ја тресна вратата, го обиколи спачекот два - три пати вдолж и во широчина, се увери дека со гумите е сè во ред и немојно ги крена рацете кон небото. За мотори и механика ич не си го биваше. Квакна беспомошно покрај патот и почна да им го крева палецот на ретките возила што незаинтересирано го одминуваа. Немаше ниту сајла, ниту црвен фосфоресцентен триаголник, првиот паркинг - плац не се ни насираше - беше за никаде. Се реши за миг да го потурка преполнетиот спачек, но излезе сè наопаку - беше токму на оној дел од патот што зафаќа блага угорнина. Се уткаше, така, едно половина час, кога, за среќа, наиде циганската черга.

Дилижансата се состоеше од две коли и четири коња. Најстариот Ром веднаш го позна Моне Џуапо. Застанаа да му помогнат на тој, пред тоа, толку весел сват. Но, за беља, околу спачекот се натрупаа повеќе дробни и љубопитни дечиња, отколку машини и јаки раце. Најстариот Ром се обрпа со прекор кон еден силен

момчак, кој беше облечен во некаква модерна шарена маица, на која беше втиснат ликот на Мате Парлов.

"Сига, бе, авај акáрига!"⁸ - му свика на тој силен момчак, кој тутулејќи се во колата, се правеше на удрен. Стана некако мрзливо, се довлечка до спачекот, фатија сложно да го туркаат пред себе со некоја чудна леснотија и набргу Моне Цуапо се најде на една поширока ледина крај реката, под која се протегаа големите песочни ракави и зелените врбјаци на Вардар.

По некое време, и Циганите го свија своето гнездо крај реката, во близина на Моне, распостилајќи ја својата черга на песочниот остров, окружен со грмушки, вреж и саз и кревајќи ги своите шатори пред ноќта што настапуваше.

Моне долго суреше во возилата што се движеа кон север, но ниту едно со равенска регистрација не забележа меѓу нив.

Кога ноќта веќе сосема ја освои Вардарската долина, тој речиси изгуби секаква надеж дека ќе се најде некој што наскоро ќе го извлече од незгодата што го прикова тука, на патот пред Демир Капија. Тој остана да виси и се тртка на ова сура и затантена ледина со часови и часови, а околу него, освен недалечната черга, немаше ни жива душа.

Големите очи на светилките од возилата што извираа од темната дупка на тунелот му се присторуваа како вампиришта во некоја соблазнителна пештера и тој дури до коска се наежи од помислата дека тука ќе ја помине ноќта, на прагот од студот, стравот и неизвесноста.

Се стутка сиот назад, се замота во некакво ќебе од задното седиште и се обиде да засpie.

Попусто.

Штом ќе легнеше и ќе се свиткаше така, наеднаш ќе се разбрмчеа возилата и чиниш цел конвој како да минува покрај него, но кога ќе се извлечеше од спачекот и ќе се обесеше на патот, како за инает, со часови не ќе се појавеше ниту едно.

Ќе пцојсам тука како пес, помисли тој.

И опцу.

Долу, покрај него, веднаш до песочниот брег на реката, чергата го палеше својот оган, а низ змиулестите ракави на чадот се прозираа светнатите очи на црномурните и кадрави дечиња, што се врткаа љубопитно околу обесеното котле.

- Со иси хамнаске?⁹

- Со иси хамнаске?

- Со иси хамнаске? - се слушаше на сите страни, а во тишината на ноќта нивниот цагор одекнуваше дури до високите карпести ридишта на Демир Капија.

- Иси кула!¹⁰ им одвраќаше некој одбивен и нетрпелив женски глас.

- У те даф буле то кар!¹¹

- У те даф . . .

⁸ "Бргу, бре, дојди ваму!"

⁹ Со иси хамнаске (ром.) - Што има за јадење?

¹⁰ Иси кула (ром.) - Има лајна.

¹¹ У те даф буле то кар! (ром.) (Пцоста. Лоша пцоста што се однесува на крвта).

- У - у - у те - е . . . , - ги сечеше како остра кама што проблеснува во ноќта, басот на најстариот Ром.

- Тар о јак, дае!¹²

- Тар о јак!

- Бут си шилало!¹³ - се дереше босоногата сурија на сет глас, низ плач и врескот.

Цагорот и викотниците на циганската черга наеднаш го одвлекоа Моне Цуапо од неговите збркани мисли и целосна беспомошност.

Како да му се вратија сликите од детството.

Горно маало, кадешто порасна тој и Циганската населба на опашот од градот, што се протегаше сè до Радањски пат, беа први соседи.

Тој уште аџамија го вртеше јазикот по цигански, а и песните нивни не му бегаа. Што се однесува пак до дајретото, ни Чепот со него не можеше да се мери. Тој знаеше и да опцуе на цигански и да се скара и да се степа, ако треба, ама не еднаш ќе занокеше кај нив, до доцна вечерине, било свадба да е, или сунет, или каква - годе слава да е. Го влечеше шаренилото на боите, елеците и димиите на Циганките, зурлите, тапаните и ората на тоа чудесно племе, што се виеја до доцна во ноќта и ечеа дури до сред Равен, сè до Црн Врв.

Набргу, ги наранија дечиштата, ги избркаа од огнот и ги легнаа под шаторот на колата, а околу најстариот Ром останаа само повозрасните. Зборуваа тивко и Моне не можеше да им ја фати смислата на нејасните и испокинати реченици, што се тркалаа со реката, а понекогаш остро ги сечеше и звукот на ретките возила што ќе поминеа во ноќта. Само одвреме - навреме, најстариот Ром ќе го поткренеше гласот и тоа секогаш беше само некоја добро запиперена и сочна пцоста. Како да правеа есап што сè успеале да набавтаат жените во бовчите по патот од Струмица дотука, што украле и што продале момчињата на панаѓурот во Радовиш и сè некои такви праматарштини им се меткаа низ главите, се пизмеа за ништо, чиниш, таман го израмниле есапот, туку наеднаш тиквата пак ќе пукне и сè туку удри - карај се и пак ќе се сосипаат со пцости и мешаници.

Најпосле, како да се потсмирија гласовите. А гласот на една млада Циганка почна осамено да извива во ноќта:

*"Бришим дела
бришим дела
амен е рома нанај со њекерас*

*бришим дела
бришим дела
е чаворе нанај со ње хан*

¹² Тар о јак, дае (ром.) - Разгори го огнот, мајко!

¹³ Бут си шилало! (ром.) - Многу е ладно.

*бришим дела
бришим дела
ме романсар чингара кераф.*"

Песната беше прекрасна, а младата Циганка се придружуваше со дајре.
Во слободен превод, зборовите беа мошне обични.

"Паѓа дожд, паѓа дожд, ние Циганите нема што да правиме. Паѓа дожд, паѓа дожд, децата нема што да јадат. Паѓа дожд, паѓа дожд, со жената кавга имам."

Моне Џуапо се џараше во чергата како маѓепсан.

Го опседна огнот.

Тој полека како да го насети она што го бркаше и што во себе го викаше веќе со години, она нејасно и далечно провидение што се открива само еднаш, онаа сенка на сонот што се објавува ненајавено и бега засекогаш како птица од гледот.

Се симна долу покрај реката, мрморејќи нешто сумено низ заби, како несвесен, како нетокму, не знаејќи дека таа вечер, одејќи кон реката, со секој чекор се доближува до најдлабоките корени и извори на таа тајна, што последен пат ја бркаше пред солунското пристаниште.

Кога се доближи до нив, огнот како да подиве.

Се вивна до човечки бој и ја осветли сета река.

"Сар си јан, бе, амалеа?"¹⁴ - рече Моне Џуапо кон најстариот Ром.

"О, комши, ти ли си тоа? Седи со нас малку, де. Седи. Огреј се!"

Моне помолча едно време околу огнот, седна крстомато врз еден трупец како што седеше и стариот Ром, го поттупна по рамо и рече:

"Кај џас, бе, ромален?"¹⁵

"О, комши, ти си знаел цигански, а?" - рече стариот Ром веќе сосема изненадено и како мајтапејќи се троа со самиот себеси.

"Ех!" - откина Моне.

Стариот Ром ја прифати убавата кутија американски цигари (Моне купи цели два бокса за своите пријатели во Равен) и веднаш му заблагодари, обидувајќи се да му ја врати, но Моне со ишарет му намигна дека е тоа негов дар за услугата што го туркаа по патот, на што стариот Ром пак се заблагодари, па му врати по цигански:

"Кај џас? Амен џас дуле дроместе. Амаро кер бут си дур."¹⁶

Тој миг, младата Циганка пак ја зафати песната

"Бришим дела, бришим дела . . ."

Моне Џуапо ги бараше во себе зборовите што одамна беа исчезнале од неговото сеќавање, но сега, кога пак и по толку време повторно ги сретна, затрупани некаде од виорот на годините, сега, сред песокот на Вардар, пред Демир Капија, каде се почувствува толку изгубен пред еден миг, сфати со каква леснотија и без напрегање го разврзува пак тој стар ромски јазел (о романо чиб) штом само ќе

¹⁴ Како си, бе, другар?

¹⁵ Кај одите, бре, Цигани?

¹⁶ Кај одиме? Одиме на долг пат. Нашата куќа е далеку.

заусти и ќе се обиде еднаш. Се изненади и самиот од долговечноста на тој заборавен говор во себе.

"О гивес си шукар. О милај си баро. Романо милај,"¹⁷ - рече тој, веќе сосема охрабрен.

Ромот сал вртеше со главата и потврдуваше.

"Ѓал си. Романо милај. Тара какирдол бришим тај јив е чаворе си а нанге."¹⁸

"Даф дуи ивенда јеке милаеске,"¹⁹ рече Моне, сакајќи да го потсети на старата ромска изрека.

"Ѓал си. Ѓал си," одврати стариот Ром. "Амен сина рома."²⁰

Потоа Моне ја сврте главата кон младата Циганка што пееше.

"Шукар чај. Шукар гили,"²¹ рече.

Стариот Ром одмавна со раката и небаре за себе, најпрвин плукна во огнот па промрмори:

"О, девла! Шукар чај! Парни грасни - дром дикела. Терни бори - камло мангела!²² Момчето ѝ е далеку," додаде. "Избега Германија. Ценем фати, а таму друга зел. Ама, знаеш како е. Амен сина рома. Е рома ни ровен пала пире муле. Разбираш?"²³

Моне Џуапо саноќ лунсаше како вџашен во лицата на чергарите, кои во одблесокот на огнот изгледаа како некои чудни птици - грабливки, што се притулиле на последната гранка пред својот далечен лет кон југ.

Остана сам со стариот Ром до доцна во ноќта, да се грее и слуша за чудни и неверојатни случки и настани, за маки, тргања и претргнувања, за некои стари и подобри времиња кога уште Господ шетал по земјата и во својот милосрден занес заборавил на Циганите, го прифати дури и подаденото шише ракија, иако веќе одамна не пиеше и не штуреше, а сега зачури и од подарената кутија американски цигари, што подоцна од немајкаде ја заменија со качак, иако долго пред тоа не чуреше и не си ја труеше и пустеше душата, веќе со години.

Еднаш се живее, мајката.

Да. Еднаш се живее, се согласи тој со стариот Ром. Имало, ете, и умирачка.

Го пастреа огнот со часови, иако не беше којзнае колку студено, го гледаа долго алчниот јазик на пламенот што ја голта темнината и квачеа така сè дури до зори, влечкајќи суви гранки од околните врбјаци, тонејќи во својот необврзлив и испокинат разговор и празнејќи го шишето до дно.

Не знаеше како повторно се довлечка назад, како се стутка во својот цркнат спачек, изземнат, но топол и жив однатре, со мислите што летаат како копја низ главата и го понижуваат неговиот огромен и празен блок за скици, небаре некој архајски змеј ги подава своите крилја од големиот тунел пред Демир Капија.

¹⁷ Времето арно е. Летото долго трае. Циганско лето.

¹⁸ Така е. Циганско лето. Ама, утре ќе има дожд и снег, а децата се угол - голи.

¹⁹ Давам две зими за едно лето.

²⁰ Така е. Така е. Ние сме Цигани.

²¹ Убава девојка. Убава песна.

²² О, Господи! Убава девојка! Бела кобила патот си го гледа - млада невеста по саканиот пека.

²³ Ние сме си Цигани. А Циганите не плачат по умрените.

Бележеше сé што ќе му дојде на ум и иташе како сумен.

Сините трепки на утрото го влажеа неговиот немирен и одвај читлив ракопис.

Го пишуваше огнот и избраното лице на стариот Ром.

Како да измина цела вечност, кога повторно се всре кон реката.

Го виде стариот Ром како се извлекува од под колата, лут, мамурлија и сиот трештен од пробдеаната ноќ. Се обзираше тој лево - десно околу себе, ги триеше гурелавите очи, ја пикна дланката на нос, вардејќи се од скржавото сонце што се подаде од исток, се подлакти и се загледа во реката што мрзливо се влечеше кон југ.

Ќе го прифати ли новиот ден?

Да. Го прифати.

Стана, се развика по раскресканите и голуждрави чавчиња околу огнот, им се опна и на жеништата што уште сабајлиња се беа расчадиле околу котлето, стори ќул²⁴ сé околу себе и појде кон грмушките да си ја олесни оправијата.

Моне се спушти до самиот брег и фати да фрла сé што ќе му дојде на очи во блокот, мислиш сликата што ја брка е некоја немирна птица што се крие зад грмушките и не смее да ја уплаши, да не му избега.

Веселите чергарчиња сал рипаа и врескаа околу него, не оставајќи го сам ни еден миг, како оси на коруба од лубеница.

Но од пијаната огнена треска, што така однадеж го зграби, Моне Џуапо веќе не гледаше ништо околу себе.

Ја бркаше својата слика.

Ја гасеше својата огнена треска.

Немирната и луда птица на чергата, како да му ја шепна тајната на немуштиот јазик на Ромската Сага.

Започна Огнената фаза во животот на Моне Џуапо. Неговата последна трка. На живот и смрт.

До Равен го довлечка некој камионџија што не сакаше дури ни да му наплати. Му се виде ептен чукнат.

Од тој ден, така мислеа и равенчани.

Тој квакна во Циганското маало, се курдиса на Радањски пат и оттаму веќе ни опаш не поттргна.

Сал се врткаше и сукаше таму, везден нарамен со својот тежок штафелај и со никого веќе не промуабети ни дума.

Во неговите слики за Ромите можеше да се најде сé и сешто, но едно не смееше да нема: оган.

Оганот го имаше и кај "Ковачот го дува својот мев" и кај "Џамбазот ја пали својата невеста и ја трампа за коњ" и кај "Коњите летаат преку Црн Врв, запалени на зајдисонце" и кај "Личната танчерка со дајре и со сите друзи салтанати" и кај "Бакарните казани" и кај "Колските тркала" и кај "Погребот на контрабасот" и кај

²⁴ Ќул - пепел (тур.).

"Циганите варат ракија во октомври" и кај "Чергарите теглат ежови мрвки" и кај "Старата Циганка ја претскажува судбината на дланка" и кај едно чудо други слики на Моне Џуапо.

Оганот беше азбуката во неговата Ромска Сага.

Негов лајт - мотив. Сè можеше да нема, но оган - не!

Оганот ја разигра неговата фантазија. Од неговите слики оганот зрачеше како некој фосфоресцентен одблесок.

Немаше веќе ниту трага од некогашните маглосани и апстрактни лунсања, од недофатните кубистички апокалипси.

Во неговите слики царуваше огнот и циганската живеачка.

Многумина тоа го нарекуваа "Откачен монизам". "Некој нов надреализам", што ли.

Магарето лета?

Лета! Е, па што? Ај, одете со здравје! Таков си е Моне Џуапо. Што сакате вие? И самиот тој не си е токму, па како можете тогаш од неговите слики да очекувате нешто друго, нешто што не е тој? Ај, данам!

Се случи еднаш, така, една сурија брадести дојденци од анасана, од усвет, да купат цел куп слики од Моне Џуапо. Да видеш - да не веруваш! - се крстеа равенчани. Зарем за тие мачкотници Моне Џуапо цела торба пари зел?!

Господи, се шекна ли светот?!

Но, секое чудо за три дена. Тоа ништо не значи и немаше толку да ги расрди равенчани, ако Моне не се опареше од странство. За долари.

И таман малку се стаи правот, кога еден ден осамна сликата негова во најголемиот дневен весник што излегува во главниот град и таму нивниот куц Моне Џуапо го прогласуваат за Ромски цар на Наивата.

Ем пари, ем фалби, ем слава.

Што е многу, многу е.

Моне Џуапо - цар! Оф, мори мајко! Цар, уште и некако, ај тоа, демек, му доаѓа како шега, нели, ама наивен! . . .

Што ли уште не ќе излезе од овој проклет Равен?!

Беа некои улави "баби (Марти)", кога ќерка му на Моне Џуапо во постела падна.

Цела куќа на нозе се крена. Ја триеја со маст и ракија, вараа чај од сето лековито билје што на суво се чуваше во мусандрата, цела вреќа лимони довлекчаа однекаде пријателите на Моне, со синап ја редеа и на крај и виндузи ѝ запалија на грб, ама оганот ич не прегоре во кревката и неотпорна снага на деветогодишното момиче.

Мајка му на Моне, старата Аспазија, сон не ја фати, сал уфкаше и туфкаше наоколу, сите молитви и светци ги изброи по ред и ништо фајде од тоа не излезе.

"Изгоре нашата малечка Невена, ах, куку - леле," се крстеше и палеше саноќ свеќи пред иконата на Света Петка старата Аспазија.

(Уште кога се роди Венка, нејзе атерот ѝ остана што кумот не ја крсти Аспазија, како што си е редот тоа кај нас од памтивек. Не еднаш го прекори Монета за тоа. А овој сал се муртеше. "Бегај оттука, кај се чуло и видело вештерка анџел да бидува. Твоето старинско име не е за вакви цвеќиња.)

Како фитилче, како жарче јаглен ѝ светкаа очите на малечката Невенка. Едно чудо жени, старици, бајачки и кушарки се проврве низ тремот на големата чардаклија од Горно маало.

Најпосле, му домачи на Моне Џуапо од тоа меткање и праметкање околу креветот на неговото единче - галениче и се реши да ја повика в куќи старата Русинка, прочуената докторка од Равен.

Старицата одамна никој не ја беше видел толку лута и напизна како тој ден кога прв пат се надвисна над постелата од малечката Невена.

Гром и пекол.

"Ај да е некој друг, па да разберам. Ама ти, учен човек! Уметник! Што си чекал досега?! Детето ти има пневмонија!"

Ја одвлекоа Невена в болница и по две -три недели ојде ѓаволот во пушта гора. Како ништо да не било. Прегрме луњата преку анџелското лице на девојченцето од Моне Џуапо.

Тоа лето ги удрија и темелите на новата болница што требаше сета да огрее спроти сенката на Црн Врв во бел мермер и стакло.

Моне веднаш се фрли во работа.

Дури и ниет даде влезот и еден цел мурал, тој лично, без пари и бадијала сам да го стокми и дуздиса. Градските главатари сал ги триеја дланките од кеиф. Неговата благодарност немаше граници. Ни за материјал, ни за бои, ни за потта своја, динар не им посака. Сѐ беше дар од него - за него: за неговиот град. За спомен и почит. За малечката Невенка.

Со денови и ноќи се газачеше Моне Џуапо по скелињата, онака куц, си есапеше и мајстореше, се мачеше како грешен ѓавол сал да го потпали и извиши својот оган низ огромните и темни пространства на новото здание. Никогаш толку не се изнамачи, со ниедна своја слика. За ниеден Господ тоа не ќе го стореше, да не беше неговата Невена. Илјада пати си го проколна мајчиното млеко. Сакајќи за доброто со добро да врати, си закачи белја на врат. Сеирџиите тукашни, тие сомничави маткала и билмези сѐ туку одмавнуваа со главите, збирајќи се околу болничкиот влез и неговите масни шаренила, небаре муви на лајно.

Зад грб и подмолно пак глогови венци му плетеа. Ним им се чинеше дека од Моневите мустри и дузени пак некоја шантиклер работа ќе излезе.

Равенските маткала и шакации сал дотураа масло на огин.

А Моне, сиот далдисан и сумен, небаре воскреснал новиот зограф Евтихиј, од сидот очи не одлепува. Во својата пијана огнена треска ги сплетка во факели рачињата на децата од целиот свет: бели, жолти, црни, небаре огнописот му го нарачале директно од УНИЦЕФ, а не равенските чаматари.

Тие дуго ништо и не правеа, сал се потчукнуваа, исчудуваа и намигаа, ги чулеа ушите, ги кокорееа очите - чудо!

Чудо невидено!

(Што ми требаше ова беља!? - најпосле се отрезни Моне Џуапо.)

Пред свињи бисери фрлај си.

Пред биволи кал истурај си, а не свет оган да им грееш.

Прави, преправај, тргај, окапувај, на магаре седло ставај.

Чуму.

Ех, Моне, Моне, абдал еден.

Латвик беше, латвик остана.

Некако во тоа време, невестата негова, кротката и питома Марија, Господ пак ја дари, ја аирлиса, што се вели, стомакот до заби ѝ рипна.

Немаше ден да мине, а некој да не ја задева.

А таа мирна, тивка, каква што ја создал најмудриот, си молчи, си трпи, си трга, сал ќе се поднасмее одвај некој да ја види и трае, една дума - една лира, што се вели.

"Машко ќе е, машко. Ама се наперлило. Наследник," ѝ викаа севезден. А таа сал крева раце, се брани, чиниш од уроци го чува.

Еден ден, а Невенчето веќе убаво беше пркнало и жугнало, излезе пред порти Аспазија од мижитатара да ја пречека, од маало дома да ја прибере, кога жените на чешма, на "Горномаалската инка", како што ја викаа, се расприкажаа наеднаш, се раскукурикаа на сет глас, чиниш Луда Мара ќе ја надвикаат. Старата се притули тој миг зад порти, сал ги чули ушите, а топ не може да чуе, кутрата, каква што ја трештил Господ, сал дебнее, чека и ослушнува, гледа на што и на какво корито водата ќе ја обрнат алапурдите.

Една снаа, од оние поербапните, прва комшика што им беше, сета алѓувезлика, и тутуле - бале што се вели, заредила по кутрата Марија, врти, сучи и премеќа со јазикот, божем змија шарка.

"Ех, море, жени, што да ви расправам. Ѐ го видовте ли мевот на Марија? Божем бостанско плашило. Баклава ќе сукам ако напролет тројка не вресне кај Џуапови."

А жените сал се смеат, се наддаваат и придаваат, од смеа се премеќаат, небаре се мочаат од смеење. Збор на збор, итрина на итрина, смеа со смеа се наттрчува, се вртат, виткаат и превртуваат низ тесниот горномаалски сокак чешмарските далавери на жеништата.

Го сетија најпосле и Моне Џуапо, онака оддалеку, гоа мити апсаздан, кога минатото лето, тој пурјак и вртиопаш белосветски и црни и жолти и какви ти уште не сурки низ куќи проврве, едно чудо народ се праметна низ куќата на Моне Џуапо, а тој, будала, салапатија и чкулавец, дигнал нос, кренал глава, се наперчил, по цел ден ништо друго не прави, освен што ги шетка тие дојденци од усвет чучулиги, од

Горно маало до Радањски пат, од циганскиот вилает па дотука, нарамен со оние купишта и скаламери, како пупунец со тие перја.

Беа минале тоа лето заедно со некоја сликарска колонија и сликарите од далечните земји (Кореја, Нигерија) сакаа лично и одблизу да ја допрат таа фантастична магија што Моне Џуапо сосе оган ја фрлаше врз своите платна. Цело лето поминаа тие на гости кај Моне Џуапо. Нејсе.

Се накипри онаа снаа, се зачешка по тилот, се воозмјази по образите, па ќе вели:

"Блазе си ѝ на Марија. И црно и бело и жолто - сè одеднаш. Сè сарадан. Сè барабар. Со еден куршум, три зајака ќе отепа. Мајстор Моне си го знае занаетот. Убаво ѝ го нашара меот."

Збор врз збор, глас врз глас, дума врз дума, стомна врз стомна и најпосле пукна тиквата. Еден ден далаверата и до ушите на Марија стигна.

Се урниса, кутрата. Умот ѝ штукна. По цел ден од соба не излегува. Сал тмае и чмае. Сал се крсти, пека и плаче, сиромашката. Моне по цел ден дома го нема, не се прибира со тие свои четки и мазала, од болницата не се одлепува. И со старата Аспазија есапот не ѝ чини. Муабетот не ѝ врви. Сека дума триж треба да ја клукне, пред таа да ја фати и разбере.

На кого да се истажи, кутрата.

Престана да јаде, престана да пие, престана да спие.

За никаде стана сиромашката.

И така, еден ден, од невиделица ли, од недоапица ли, од што ли беше, си го метна детето.

Нејзиното чедо неродено, на кое сите капата му ја кроеја и најпосле токму му ја скроија.

Не излезе тројка, ко што велеа на чешма.

Не беше ни црно, ни жолто, ни бело.

Излезе некако црвено, натема го, сенката што ѝ ја скина на Марија. На Марија кротката.

Друг еден пат, го зеде Моне Џуапо на заб семејството на Н - оови. Сите, па дури и пилците во Равен, знаеја дека борбата за власт, сите ѓурултии и најлут мегдан во Равенот на таа петлешка војна го делат две семејства: семејствата на Н -оови и Х - оови.

На семејството од Х -оови им стана криво што божем Моне за матурската вечер на едно пиле од јатото на Н - оови им дарил слика бесплатно (гратис), оти овие, гоа - мити, му таксале на Моне музејски директор да го прават, а пак за одење во војска на едно сокле од Х - оови, им наплатил двојна цена!

Оди фати му го крајот!

А еве во што било работата. Во новите палати на Н - оови и Х - оови (една во "леваците", то ест, "градската партија" и онаа од "деснаците", односно "селската") требало куќите да се осветат, а за таа цел оганот на Моне Џуапо бил како нарачан. Тој беше во мода. И не само во Равен. Значи, по секоја цена во новите палати на Н -

оови и X - оови една слика од Моне Џуапо мораше да виси. Тоа беше прашање на живот и смрт. Моне Џуапо беше осуден да виси.

("Ме обеси равенската малограѓанштина и снобовштина", не еднаш пекаше Моне Џуапо.)

("Лесно ви е вам писателите," им говореше тој на своите малубројни пријатели од Скопје. "Вас ве издаваат и само толку. Добро, композиторите ги изигруваат, ама нас, нас сликарите, нас не бесат, па тоа ти е. Си ибало мајката. Така ни било пишано".)

Се случило еднаш, му ја потспомнале таа шега и градските главатари. Имал "аполитичен" однос, му рекле. Го изрезиле. Кул го сториле.

А тој, драма - човек каков што е, ни пет, ни шест, онака од небо право во ребра, им отпердашил: "А знаете ли вие колку мене ме тангира политиката?"

"Не," му рекле тие, очекувајќи сешто од Џуапо.

"Исто колку и ланскиот снег," отсекол тој, без многу да му ја мисли.

Тие како точалка да голтнале на тие Моневи лакрдии. Промислиле троа, од немајкаде, па ќе му велат: "Е, па, не може така, другар Моне. Гледај, не може да се биде музејски директор, а политиката да не те занима."

"Па, што можам, бе, другари, кога не ме занима?"

"Ништо. Тебе не те занима политиката, а нас само политиката не занима и затоа не те ставаме музејски директор."

"Па кој ви рекол да ме ставате музејски директор?!"

"Тие."

"Кои - тие?"

"Народот. Брачките."

"Оставете го, данам, народот на мира. Не сум се родил јас во Галичник, та директор да бивам. Убаво ми е мене, вака, музејски стаорец. Ни лук јал, ни лук мирисал."

Е, ама, не мина долго, не остана ни музејски стаорец. Сè туку некои препки му подметнуваа. Сè туку некои примки му токмеа. Најсетне, отиде слободен уметник. Слободен стрелец. Како птица. Како јастреб - кокошкар.

Со Равенот, освен старата Аспазија, Марија кротката, малечката Венка и старите чардаклии, веќе ништо не го врзуваше. Можеби само уште Циганското маало. Тоа, да.

Моне Џуапо веќе не изложи ниедна слика во Равен.

Никогаш не се врати назад како сликар.

Невестата негова го гледаше и пригодуваше како ниедна друга во маалото својот стопан. Правеше сè што може да стори една жена за својот маж.

Живееше тука, во Равен, но за луѓето овдешни тој никогаш не беше она што беше за туѓинците и дојденците - сликар, ами просто Моне Џуапо, куциот Моне Џуапо.

Тоа и си остана.

Вистина, понекогаш весниците ќе донесеа и некоја негова слика на сосема видно место, толку видно што и да сака човек не може да ја прерипне, или да се преправи дека ја превидел. Тогаш ќе се растарашкаа околу него само најљубопитните маткала, но Моне ќе се стусеше, ќе обесеше нос и ќе се збереше во себе небаре еж и така, пак ќе си легнеше работата.

Не сакаше веќе на равенските сеирции и шакации да им приреди уште некој магарешки смрдеж.

Со главатарите и чаушите градски, пак, не дуваа во иста лејка. Не го земаа за свој. "Не ме бидува ни за плакати, ни за порачки, што да правиш", им одвраќаше тој, кога ќе го поткачеа за нешто. Малограѓанштината и глупоста не еднаш за срце го каснаа, но тој бргу се одлутуваше и не сакаше да си го арчи времето на тоа. "Глупоста најлесно си пробива пат низ празните глави", им велеше тој, "а неа, насекаде ја има. Со таа стоглава аждерка никој досега не се справил, па нема ни јас."

И така си врвеа годините.

Неговиот поранешен живот, неговите млади лета уште од времињата на Чепот и останатите вагабонти, како да му припаѓаа на некој друг. На некој негов стар, но веќе заборавен и слеп патник, на кого веќе не му го познава ни лицето, ни името, ни гласот. На кого дури и неговото сеќавање за него му е туѓо.

Тие лета му изгледаа сега на Моне Џуапо како испиени лица без имиња од сите, па и најзатантените кафеани од младешките деноноќни лидања.

Беа како тајна, одамна откриена, но заборавена тајна, која магијата на сенката врз сеќавањето, која неумоливата моќ на заборавот, повторно ја престорил во тајна.

"Ја живеам својата огнена фаза," ќе речеше тој, "а којзнае, можеби утре, можеби веќе мојата идна фаза, ќе осамне под Водениот знак. На Водици. Пред Водоча. Ако не се удавам дотогаш во неа,"

Тогаш беше така, такви беа Моневите темни претчувства со горчлив вкус на шега и ништо поинакво не можеше да се очекува од него.

А штом понекогаш ќе му го потспомнеа Чепот, тој само благо ќе одмавнеше со раката и ќе се загледаше некаде пред себе, во далечините, кон Црн Врв. Како да го меркаше под око големиот камен на Крали Марко, испитувајќи си ја сопствената снага.

"Ах, Чеп! Зарем уште се сеќавате на тој весел сват? Јас веќе го заборавив Чепот. Не знам што станало со него. Никогаш веќе не го сретнав. Знаам само со мене што стана. Еве ме тука, во Равен. Тука се родив. Тука и ќе теглам. Камен до камен си тежи. Нели.

А тој, што знам, лека му земја, широк му друм, можеби сега некаде и гние, таа мрша скапана, ѓавол ќе го знае во каква црна дупка на подземјето свил опаш, или е пак, не дај боже, прободен среде срце, во крвава тепачка, и лежи немоќен, по една од оние ноќи на сурова пресметка меѓу оној цган отпадници и мршојадци, како сведок во некоја крвава драма без разврска, на темната страна од улицата, жив - неотепан.

Ѓавол ќе го знае.

Можеби, тоа куче бесно, сега како рибји мев се врти низ каналите, сред кал и реа, како храна на изгладнетите стаорци, фрлен од црните и окрвавени раце на подземните пирати."

Така зборуваше Моне Џуапо.

Но, во ретките мигови, кога ќе го завлечеше мастиката, таратурот и расположението, наеднаш ќе подзапреше, ќе се подзамислеше и ќе се поднасмевнеше на себеси, подмустак, како токму тогаш да се присетил на нешто многу драго, само нему познато и блиско, како на тајна што љубоморно се чува само за себе и не му се доверува на никој друг.

Ќе подикнешеш со она свое шегаџиско муцуле, ќе си ја тргнешеш чашката до дно и ќе си зафатешеш некоја од многуте мераклиски песни, по кои Равен на далеку е знаен.

"А што, пак, вие знаете за Чеп? Што ви е гајле вам за Чепот, ќелешите?" - веројатно си мислел тогаш. "Ни за клун, ни за опаш не ја потрефил некој таа птичка - сè до ден - денес. Тоа сокле равенско, што лета високо и нишани длабоко . . . ех!"

А потоа, наеднаш, ќе запееш една од оние толку знајни далматински балади и ќе се наперчешеш како був - "таа му беше омилена на Чепот!"

Како да се збогувашеш со Чеп.

Плови, Чепе! Плови по големите и тајни води, шверцувај го својот опиум, покажи им на овие сукала со обетки на ушите испијанети од кока - кола што бевме и кои бевме ние, криј го својот отров во тапанот, под дрво и под камен ако треба, и на небо ако сакаш, само чувај нешто и од огнениот танц и ритам на генерациите што беа и веќе никогаш не ќе играат со оној ист жар.

ЕПИЛОГ

Моне Џуапо, сепак, повторно го виде Париз.

Неговите слики, тие мали огнени чуда, допреа до многу очи и стоплија многу срца. Некои од најприврзаните поклоници на тој огномет, зборуваа дека, всушност, тие слики можеби и не се јавиле тукутака, дека дури и не се случиле тукутака, ами наеднаш експлодирале од некој долго потиснуван гнев, од некој скриен, непризнаен и од самосвеста неоправдано отфрлен порив, како од некој закопан вулкан. Тие ненадејно одекнаа наоколу и го запалија сиот сив и безличен простор во моментот кога се појавија.

Критичарите, барем грст од нив, пронајдоа нешто од огнот на генерацијата, а на обичниот гледач, на кого веќе одамна му беа здодеале едноличните и бесмислени експерименти, една долга и непроодна "геометриска" пустина од праволиниски теми и шеми, му се пристори дека открил една вистинска оаза и дека, ете, најпосле и тој може да здивне. Дотогаш сите линии и форми, сите бои што се трупаа без некој ред и врска, небаре водени од некоја пијана рака, што се подава низ црните вселенски дупки на просторот, среде општото уривање и хаос, прилегаа на некаков очаен крик на немоќ.

Моне Џуапо како да доаѓаше од некој друг свет.

Она што нему животот му го беше одзел, то ест, она што тој замислуваше дека е живот, (тоа е нешто што ќе се случи утре - не денес, тоа е нешто што им се случува на другите - не мене), а врз својот јазик, па дури и во говорот свој го изразуваше и толкуваше како пепел; "тој стоглав аждер што му избега еднаш од гледот и никогаш не успеа да го фати ни за опаш" (цитати од еден мошне амбициозен и поетски обоен вовед за каталог), сега, ете, штедро му се врати во сликите.

Тој одеше дури и дотаму да верува дека во сето тоа (о тој непресушен фанатизам на сликарите!) е вмешан прстот на судбината, нешто необјасниво можеби, но бездруго, во врска со неправдите на светот.

"Неговото сликарство има здив, има јазик, има израз. Има свој оригинален печат и потпис. Свој ракопис. Неговите слики говорат", така гласеа најчесто ползуваните фрази во врска со појавата на Моне Џуапо.

Сепак, можеше за нив да се зборува и вака и онака и тоа, покрај честото и скоро единствено одушевување што ги следеше на нивниот шумен и секавичен пат, понекогаш и се случуваше - имено, некои цепивлакнести естети, не лишувајќи се од утврдениот ред на нештата, во склад со личните принципи, вкусови итн. зборуваа и вака и онака за Моновото сликарство, но она што притоа беше најважно во сето тоа - дека тие слики никого не го оставаат рамнодушен - тоа, речиси без исклучок, го признаваа сите.

Така, Моне Џуапо, одеднаш стана, како што се вели тоа денес, хит, вистински хит, тема на денот, личност за која што се зборува. Почнаа да го сликаат за весници,

се појавуваше често и на екранот, набрзина го овенчаа со некакви награди, почнаа да го теглат на сите страни, да го бараат сите и насекаде, стана општо добро, јавна личност до чиј збор се држи и внимателно се следи секој негов чекор; денес ќе го видиш во некое училиште, утре во некоја фабрика; пристигаа и големи нарачки, парите и хонорарите не го одбегнуваа веќе; сите (вистина ретки, но не и занемарливи од финансиска гледна точка) колекционери (најчесто политичари, функционери) сакаа да имаат некоја негова слика, беше во мода, го викаа да пресечува ленти, понекогаш ќе заталкаше на чудни места, му се случуваше дури и самиот да кити со ленти разголени убавици (најчесто на многубројните фестивали на убавината) и да држи здравици во, до грло закопчаните, локално - запиперени лапачки (еднаш се случи и инцидент кога изјави, божем на шега, "многу ќе ве заболеше газот за мене, ако првин Белград не ме признаеше"), но во други прилики, ги слушаше критизерските и секогаш исти циликања на завидливите колеги, чудејќи се откаде само им паѓа на ум дека никој не ја рецкал уметноста, во што под тоа "никој" требаше да се подразбере општеството, се разбира ("Општеството е должно! Општеството треба! Општеството мора!") итн итн. Тој забораваше во тие моменти дека до вчера и самиот ја гуслал таа иста, здодевна тажаленка и редачка и продолжуваше да се сели од изложба на изложба, од град во град.

Животот наеднаш му се претвори во долг, долг празник, во кој нема време дури ни облеката да си ја промени. Леташе како пеперутка од цвет на цвет и го сееше насекаде поленовиот прав на својата неочекувана слава. Небаре лекомислен штурец, ја вежбаше својата голема летна етида и не помислувајќи дека наскоро пак ќе најде онаа долга и студена зима на заборавот, онаа замка во мрежата на пајакот, на недоразбирањето, тоа вистинско име на славата. Како да ја забораваше простата поука на мравката. Како да изуми каде му е местото. Ателјето што му го подари општеството, зјаеше празно, веќе долго време. Сепак, го застапуваа во разни национални селкции, го ставаа во ретроспективи, избори и прегледи, најде место во сите републички каталози, библиографии на годишнини, алманаси и галерии, со него сè уште се сметаше, претставуваше некој со иднина и перспектива. "Национална слава! Пих!" - се грозео завидливите колеги. "Тоа е нулта точка. Тоа е иглен врв. Повели, братец, докажи се во светот. Тоа!"

Така, се најде и на големата современа републичка панорама, со три експонати, што таа есен ја отворија во изложбениот салон на нашиот Културен центар во Париз.

Живееше за таа изложба. Со недели и месеци. Градот кој еднаш така сурово го казни, градот од кој беше избркан како последен вагабонт, како бесно куче по кое пукаа рамнодушни шинтери, градот храм, макар и преку едно мало, најмалечко џамче му даде, ете, малцегодер пак да сирне. Градот кој еднаш така студено и безобсирно му сврти грб.

Но сега Моне бакна еден друг грб, ја допре хералдичката ѕвезда на Париз.

Дојде само на три дена, кога изложбата веќе ја затвораа. Истата ретроспектива наскоро се селеше во Белград.

Се зборуваше за нејзиниот убав прием.

Се разбира, далеку повеќе кај нас, дома, отколку таму, во строгата, сита и пробирлива Европа.

Моне Џуапо веќе никогаш не го виде Чеп, но се случи нешто чудно, нешто што пак и по којзнае кој пат потврди дека ништо не е пофантастично од самиот живот: ја сретна Су.

Ја сретна Су Паркер.

По цели петнаесет години. Таа типична американска девојка, неговата пријателка од шеесеттите. Светот е мал за оние што газат со чекори од седум милји. Впрочем, само планините не се среќаваат, зар не.

Сега, некогашната луда птица од Салинас, тој ја најде во едно сосема ново издание. Во ново руво. Сјаеше друго перје. Она што таа тогаш можеби го мразеше од дното на своето срце во ликот и духот на својата мајка Америка ("маштеа", ја викаше порано) - претприемливост, енергија, пари - сега ѝ се враќаше со еднаква сила, како бумеранг. Никој не избегал од својата сопствена сенка. Су Паркер беше претворена во една типична средовечна Американка, од чија глава, како од некој добро осветлен и нафлитан излог, се разбегале сите бубачки. Сиот нејзин младешки занес, сите тогашни лудини и шешерлави, сега изгледаа невратно и засекогаш исчезнати. Беше уважена сопруга на некој службеник од дипломатијата од Белград и Моне Џуапо требаше да вложи голем напор на волјата за да ѝ пријде. Изменија неколку излитени фрази во присуство на нејзиниот сопруг, борејќи се сето време со оптимизмот на сеќавањето и немоќта на реалноста од сегашниот миг. Се смешкаа немо, притеснето и невешто, совладувајќи го меѓу себе амбисот на годините и, најпосле, си ги изменија и телефоните.

Вечерта, кога портирот му ја врати пораката на рецепцијата, Моне Џуапо долго се двоумеше дали да ѝ се јави, или не.

Сепак, се реши.

Од другата страна на жицата го слушна оној добро познат глас, во кој веќе немаше ни траг од некогашната збрканост, ветерничавост и живост. Вистина, Су Паркер пак беше срдечна, како и претпладнето, но сега сосема одмерена и децентна.

"Слушај Моно, искрсна нешто непредвидено. Глупо, глупо до немајкаде. Кога ти ветив за вечерва, немав ни поим дека оној мој луд Петер веќе имал закажано некаков party, од кој не можам да се откачам ни случајно. Наводно, ми рекол тој навреме, но јас сум изумила, ете. Впрочем, во оваа лудница во која живееме, сè е можно, зар не?"

"Да, да".

(пауза).

"Колку остануваш во Белград"?

"Утре заминувам".

"О Господи! Каква штета, Моно! Просто не знам што да правам".

(долга пауза и молк) (се слуша само нивното забрзано дишење.)

"Имаш ли ти некаква идеја, Моно?"

"Не. Или можеби сепак, да. Убиј го Петер!"

"Оди по ѓаволите!"

"Тогаш не знам. Останав без текст. Патем, во вечерашново сценарио беше предвидено и свеченото враќање на оние 300\$ што ми ги позајми во Париз."

"Какви посрани 300\$, Моно"?

"Зелени. Ми ги остави во наследство Кралот на Гуштерите".

"Еј, полека, полека, бој. Ако си решил да ме насмееш, тогаш најди некој подобар виц".

"Зарем не е најдобар виц тоа што ме сретна, а"?

"Моно -оооо! Немој, мили. Не жалости ме. Ти знаеш . . . ти добро знаеш . . . она лето . . . онаа есен . . . Венеција . . . Париз . . . не е можно . . . не е можно дека си заборавил . . . зарем заборави, Моно? . . . Еј, Моно!"

(долга пауза, низ која Моно се цари во лицето на средновечниот портир со оној израз на извештачена притвореност и одвај прикриен подбив на надмоќното искуство).

"Ме слушаш ли ти, Моно"?!"

(молк)

"Па добро, зар не гледаш дека се кршам, човеку? Помогни ми. Речи нешто. Јави се. Проговори. Те молам. Што да правам, Моно? Ш т о д а п р а в а м?!"

И без да сфати што ќе стори во следниот миг, Моне Џуапо погледна во часовникот над пултот од рецепцијата, кој покажуваше дека веќе изминало повеќе од половина час од договорената средба, па пред да ја спушти слушалката, наеднаш почувствува како одвај забележливо му треперат рацете, усните му се сушат, а на челото му избиваат студени капки пот. И првпат откако знае за себеси, сети како грлото го стега и не му дава да изусти ни збор. Го врати телефонот на неговото место.

Тргна потамина низ холот, мрморејќи сумено нешто низ заби, како за себе:

"Еби се".

октомври '86

РАВЕНСКАТА ЗЕМЈА НА ХРИСТО КРСТЕВСКИ

Настап без зазор и премислување

Појавата на Христо Крстевски во македонската литература, иако релативно задоцнета (во 41-та година од животот) се случи одненадеж, ненајавено и ги изненади сите: и критиката и читателската публика. Се збидна едно необично откривање на дебитант со веќе зрел и оформен творечки ракопис, всушност, самосвоен автор. Се случува миговно, секавично. Се создаде еден неверојатен шум околу авторот на *Жестина*. Тогаш, на почетокот од осумдесеттите, години по многу нешта преломни за поновата македонска прозна уметност (години во кои се појавија и *Пиреј* од Петре М. Андреевски и трилогијата на Славко Јаневски и некои од последните дела на Живко Чинго) појавата на Христо Крстевски со неговата *Жестина* беше чин на творечка храброст и доблест, вистински настап без зазор и премислување. За појавата на првиот роман на Христо Крстевски пишуваа и се искажуваа многумина: Тодор Чаловски, Ташко Георгиевски, Јордан Плевнеш, Христо Петрески, д-р Блаже Китанов, Бранко Цветковски, Оскар Давичо (во *НИН*) и други.

Тодор Чаловски во *Литературниот преглед* за 1982 година, пишува:

Во иековније на секоја литература се случува најчесто да се појават дела без некоја преходна творечка најава на нивниот автор, а ие веднаш да ги манифестираат својностите на нивната висока креативна зрелост, на виечательното естетско рамније ие то освоиле, наминувајќи се како своевидна изненада и освоен уметнички резултат. Таква е овојат појавата на првиот роман "Жестина" од Христо Крстевски. Ова дело, бездруго, ни открива автор со редок талент и перфективна.

Бранко Цветковски, пак, во својата книга *Дела и доблести* ќе напише:

Појавата на првиот роман на Христо Крстевски "Жестина" во 1982 година, во книжевните кругови и книжевната критика, во традиционална смисла, не беше почувствувана, ниу пак оценета како вообичаено дебитирање, како природна појава, ами појрво би можело да се рече дека се збидна необично откривање на еден зрел и веќе оформен раскажувач, како да се збидна едно самоволно и самоуверено влегување во литературата со свој писателски арсенал на автор, кој од книжевната јавност не ги бараше пофалбите, или поплаките на почитувањето, туку просто и жестоко со својот роман го наложи почитувањето, со силата на книжевната дарба и на творечката одговорност, на интелектуалноста и ерудицијата. "Жестина" уверливо го продолжи процесот на разградбата на класичните клишеа и градбени постојанки, ие во нашата проза веќе почна да станува природна творечка осесција на многумина прозаисти и романсиери. Таа разбранета вивисекција на жестокоето време на војната и војната, на луѓето и нивните судбини, на индивидуите и нивните карактери, на

највисокој на злојо шјо во облик на свјско расјројсјво душкаше и ги преврјување и просјојо живуркање и големјие соншјја и амбиции, вивнаји низ зелената шјепрајка на хероинаја Жесјина и на нејзинојо доживување на шје мейежни години, авјорој ја исјолзува за да сјвори една мала фреска од расјака и поревања на лујео, коишјо се нашле пред свијокој на слободаја. Просјорој меју ојсервацијие од дейсјвојо на хероинаја и возбудиој и зовриен човечки бунј, нејокор, немоја и јад среде зајазленојо време, Крсјевски идеално го јокрива со својата нездржана реченица, со скијнајшјој експресивен набој во лексикаја, со секојаш нејрикосновениој рјшам на прјкажувањејо, со длабокиој засек, зајраб низ сјрујаја на свесја и со секојаш нејрикосновениој рјшам на прјкажувањејо. Тојаш, со "Жесјина", се јокажа сигурнаја рака на овој раскажувач, која низ кајкијие на јеројо со сигурносј ги дозираше и ојшјималносја на сликаја и функционалносја на дијалогој и јазлијие на јаканареченаја микро-јоејшјчка сјрукијура на шексјој.

И продолжувајќи го овој свој луциден курс при оцртувањето на главните назнаки на книжевниот портрет на Христо Крсјевски, Бранко Цветковски, осврнувајќи се на неговата втора книга *Раскази од Равен*, ќе продолжи:

Овие раскажувачки одлики своја целосна функција добија и во расказијие од книгаја "Раскази од Равен", кои шјо и на овој јлан ја јојврдија книжевнаја дарба, исјражувачкиој нерв и умейничкаја инвенјивносј на Хрисјо Крсјевски. Десјинаја обемни новели и неколкушје јокуси раскази, овојјаш како меандри на еден јолноводен свј шјо се урива од робуснаја меморија за исјорискијие, националнијие и просјочовечкијие, фанјазерскијие, однелейскијие или крајно ојсјојувачкијие проекци на живојој во Равенскаја земја, која шјо сјанува, се чини, еден од мејнијие јојоними на книжевнаја маја кај овој авјор, донесувааш морничави ејиди на еден свј од каракјери, кој како да сака да му се измолкне на жешкојо јазиче на минливосја, кое во крајна линија, го шјера на дребни и на возвишени дела, просјо го дели и го јарчи меју јоловијие на човечносја и заумносја. Сјие шје просвешлени ликови од колекјивниој лејојис до авјороваја имајинација, сјие шје авјенјшјчни јечалбари, занесеници, добротиншјели, сјшјшјцари, јрошаци, заробеници на сјрасјшјше и зајшјченици на славољубиејо, се вјојувааш сјоред еден суйшјлен рјшам на дојек на нивнијие големи иншјшјни бездни во суриој јејзаж на Равен, во мајнијие и живојворни клокоји на Луда Мара, во сјеченијие рјшчја, во црквичкијие, во недобројнојој преглед на уверливо прјкажанијие секвенци од живојој на Равенскаја земја. На јој начин, сјие шје мусјри и сејмени, како Гоја Кајка, Торлакој, Леко Гансуро, Чеј, Јаким Камбура, Моне Чуајо и друјшјие, не можаш да му избегааш на мирисој на јој шјујкав Равенски кри, но и на јаша сјраојно неодолива јордосј и јрјкосј.

Во овие раскази Хрисјо Крсјевски ни даде на знаење дека зад развешјие судбини и временски и просјорно, сјои неговата очевидно долго јолнеја бовча од јознавања и сознанија за многу месја, јрадови, мейројоли и за усешјој шјо ги

ојкрива, осветлува деталите на психологијата на ликовите и на мениите во времето.

Освен Бранко Цветковски, за *Расказите од Равен* изразито позитивно се искажаа и Ташко Георгиевски, Јордан Плевнеш, Христо Петрески и други.

Така, Ташко Георгиевски ќе зборува за *веќе создадената литературна географија на Христио Крстевски* и во таа смисла тој особено го потенцира значењето на расказот *Вештиците над Равен* како најиндикативен за атмосферата на таа нова литературна географија, цитирајќи ги автентичните зборови на авторот за поднебјето и атмосферата на равенскиот ареал, каде постојано се затвора тој вечен круг на ружата на ветровите над Равен: *не би можел без својата улочка, без своето црвено рипче, црквичката, без ситарата маслинка крај Луда Мара, без оние мои чамари, мајмичици, без мурдарациите и берберските досетки, без оние будалешки, божјаци и сакајници на веков, чулавици и салашици, што се уште се мейкаат по сокаците, без комшиските зилјарки со јазичките коцкасти камичици, без сите џелини, лутици, оштровници, џојсаници, ајдајсајци, прамајарцици, без таа семка пирова, без тие везен-гердани, без таа луца црвеница, грукта семеница, без таа душа ал-алова од која изникнаме.*

Ташко Георгиевски не пропушта да ја издвои *мојивската разновидност, бројноста на карактерите и судбините сместени во еден неограничен временски простор и исто така ѝрната во реалниот простор на Равенската земја, возбудливиот јазик и необичната лесноста со која авторот уметно и мајсторски ги црта ликовите, просторот, времето, атмосферата*. Исто така, за Ташко Георгиевски *Расказите од Равен* се *всушност, роман, како создаван од посебни епизоди и ситории, но тие се прифаќаат и како окосница на роман што не е граден по стиловите жанровски принципи. Тоа се камичиња од мозаик, вели тој, што имаат своја смисла и содржина и поединечно и во целата џлоча*. (Раководен од таа клучна забелешка на Т. Георгиевски, авторот подоцна ја реализира во целост идејата за романесктен облик на тематиката околу равенскиот ареал во најновото дело РАВЕНСКА ТРИЛОГИЈА. **Заб. на уредништвото**).

Во 1987 година, во издание на *Наша Книга* од Скопје, од печат излезе првата книга есеи од Христо Крстевски, насловена како *Лавиринти*. Подоцна, во издание на *Арлекин* од Прилеп, излезе и втората книга есеи *Крајот на векој (2002)*, а деновите е предадена во печат и третата книга есеи од Христо Крстевски *Столбови на модерната*.

За појавата на *Лавиринти* Бранко Цветковски ќе забележи:

Во џворечкиот образ на Христио Крстевски се вградува и засега единствената есеистичка книга "Лавиринти". Оваа збирка претставува незаобиколлив момент во дојкривањето на џворечката личност на Крстевски, бидејќи ситанува збор за нагласено смела и срчовна авантура на џлоето на есејот и беседењето за уметноста. Овој ангажман на Крстевски се џолнозначува и како чин на неговата неџделена морална и живојна верба во уметноста, што оваа книга ја чини прифатлива за џрочити и разговор, џа и за џоригорозни согледувања од есеистички аспекти. Веднаш е воочлив џодишнаџниот џон, егзалицијата и рескиот имагинаџивен џродор во разглубувањето на клучните идеи и сознанија -

како што му доликува на секој пошфат во расправа за уметност. Така, впрочем, и се помни есејот, а така се помни и расправачот. Овие одлики на текстовите од есеистичката книга на Крстевски се целосно зајазени при разгледувањето и анализите на начелните или одделните естетски посебности кај Крлежа, Шошов, Давичо, Киш, Андреевски, како и во есеите за мода, за убавото и за ерозијата на вредностите и вредносниот систем во нашата литература. Овие вонредно сочни расправи за уметност, за литературата и за естетичките проблеми, Крстевски го воведуваат во нашата литературна свест и како расправач и како толкувач на тајните на создавањето и на тајните на создаденото и, се разбира, во полза на нашата литература профилираат уште една значајна димензија на неговата исцелска и творечка личност. Тој небаре во стилот на висински пијанис (не треба да се заборава дека тој е и музичар, и пејач и композитор!), во секој тон го впишува и својот занес...

И пак Бранко Цветковски, по повод излегувањето на романот Тереза Хум во издание на Мисла, во 1989 година, ќе напише:

Романот "Тереза Хум" одново не поврзува со Равен, со познатото поим од книжевната географија на Христио Крстевски, но овојпат со една нагласена бурна атмосфера на времето од индустријализацијата во Македонија. Со текстовниот комбинај "Победа", со дојдоганиот соц-еланизиран историски миџ за најредокот и просеришето е сврзана и трагичната судбина на хероите дојденци-сојужници, кои по диктатот на вжештението соц-провинциски илузии, доаѓаат во Равен од Словенија. Романот заслужува ресект и со автентичноста на темата што се воведува во нашата понова прозна продукција.

Впрочем, последните децении од дваесеттиот век и без чекање поголема дистанца, и без полно премислување, можеме да ги определеме како години на квалитетен прород на македонската проза, како во доменот на романот, така и на поетите на расказот и есејот. Во тие децении на бесшестеден најпревар и на исклучителни пројави и потврдувања, постојано, сигурно и естетски уверливо, се искачи и остана досвоинствено на македонската книжевна сцена Христио Крстевски, индивидуалност со сложено книжевно проседе, суштен приказувач, провокативен есеист, доблесен и остар полемичар, личност која робусно и поржестивно и приоѓа на естетската провокација. Егзактно, последната деценија на дваесеттиот век е периодот на најпродуктивниот размав на книжевните дарби на Христио Крстевски, и веројатно, подоцна, од некоја поаналитичка дистанца, таа деценија ќе може да се прогласи за **само негов** во рамките на развојот на македонската прозна литература.

Прозата на свијокот

1990 година, по многу нешта, претставува меѓна година во творештвото на Христо Крстевски. Таа година се појавува романот *Циганско лето* во издание на Македонска книга од Скопје. Со тоа дело, со тој свој краток роман, Христо Крстевски беше прогласен за вистински претставник на онаа книжевна генерација,

која во литературата го вовеле познатиот стилски урнек *ѝрозаѝа во фармерки*. Тоа е линијата што води потекло уште од бит-генерацијата во Америка, од Џек Керуак, преку Бароуз, Корсо, Ферлингети, Кепоти, Селиндер во Америка, до оние на бившојугословенските простори преку делата на Билоплавиќ, Трибусон, Капор и другите. За ова опширно пишуваше д-р Миодраг Друговац, кој помеѓу другото, истакна:

И овојѝаѝ, како и во ѝреѝходниѝе книѝи, Крсѝевски ѝемаѝа и јунациѝе ѝи наоѝа во својоѝ Равен. Крсѝевски не уверува дека ѝоа извориѝиѝе на судбини е нависѝина неисцрѝно и дека ѝој е еден од оние ѝисаѝели кои ѝиѝо имааѝи и дарба и умеенје да раскажувааѝи со свој јазик, на особен начин, неѝознаѝи во македонскаѝа ѝроза. Некои криѝичари неѝоваѝа досеѝашна ѝворечка акѝива ја разѝледувааѝи и во конѝексѝи на еден ѝоеѝички се уѝиѝе недефиниран ѝосѝмодернизам. Сѝоред ѝој еласѝицизиран криѝериум, ѝрозаѝа на Крсѝевски би ѝребало, барем делумно, да му ѝриѝаѝа на ѝој свијок или крсѝосница на модернаѝа лиѝераѝура, иако има и свои сѝецифичносѝи. Кои се ѝиѝе?

Да речеме: "Циѝанско леѝо" е усѝешно сценарио за живоѝниоѝ филм на куциоѝ Моно Џуаѝо, "музејски сѝаореѝ", зачеѝник на некаков "оѝкачен монизам", "некој нов надреализам", или, како ѝиѝо уѝиѝе е наречен, "ромски цар на Наиваѝа" ; ѝоѝоа - за неѝовиоѝ друѝар од деѝсѝивоѝо и младосѝа Чеѝ, наречен "клозетѝски ѝениј" и дамчесѝаѝа Американка Су (Су Паркер), од Салинас. Друѝиѝе јунаци само ѝо дооформувааѝи социјалноѝо и еѝичкоѝо милје во кое се движаѝи ѝлавниѝе јунаци на делоѝо, чија фабула, чии дејсѝивија се дислоцирани (Равен, Скоѝје, Белѝрад, Заѝреб, Венеѝија, Париз, Солун), би се рекло: сосема во духоѝи на ѝеорискиоѝи конѝеѝи на новаѝа ѝроза, ѝаа ѝиѝо од сѝрана на некои ѝеореѝичари е наречена "Проза во фармерки" ("Проза у ѝраѝериѝама"- А. Флакер), а од некои друѝи е ѝрифайѝена како урнек на ѝосѝ-модернисѝичкиоѝи израз на човековаѝа севкуѝна уѝроза, онаа "анѝроѝолошка бездна" над која виси неѝовоѝо декомѝонирано, дереализирано живуркање, оној "лабиринѝи" низ кој ѝоминува како сенка, ѝосѝојано во некој ѝрч и бунило, оѝфаѝен со заѝаѝкаѝа на еѝзисѝениѝаѝа, ѝриѝиѝо најчесѝо во една аѝсолуѝна смисла, се ѝониѝиѝува еѝзисѝениѝаѝнаѝа разлика ѝомеѝу дноѝо и врвоѝи на еден живоѝен леѝоѝис, на едно ѝраенје и чмаенје, живеенје без ѝерсѝекѝива и ѝоѝврдунје во вид на маѝеријална комѝензација и духовна ѝобеда. Во секој случај, "Циѝанско леѝо" е ѝроза на модерниоѝи, денешен и ѝукашен човек во сензибилиѝеѝи. Аѝмосфераѝа низ која се движаѝи јунациѝе е дадена во еден современ, денешен, наш и евроѝски декор, со музички и друѝи деѝалѝи ѝиѝо наѝлемо влијааѝи врз релјефоѝи на еден комѝозиѝиски веѝиѝо осѝварен универзум, во кој Моно Џуаѝо, ѝој јунак со л и ѝи е р а ѝи у р е н ѝ о ѝи ѝи с (независно и од незадолѝиѝелнаѝа асоѝијација на Моно Самоников од "Краѝкаѝа ѝролеѝи на Моно Самоников" на Д. Солев), ја изѝубил Су Паркер, како и својоѝи налудничав и не ѝомалку симѝаѝичен веѝроѝон Чеѝ, но ја ѝронаѝол својаѝа умеѝничка ѝаѝека и својоѝи духовен свеѝи.

И јазикоѝи на ова инѝересно раскажување е во функција на нараѝивниоѝи модел: ѝој е ѝу со локален колоритѝи, ѝу со една велеѝрадска и космоѝолиѝска

орнаментика, за припова ниту во еден момент да не се почувствува ни конструкцијата ни еклектичката во неговата изнијансирана откривање на човековата живост и свет, неговите висини и заблуди, истражувањата и стравотливоста, оној "лабиринт" во себеси од кој, се чини, излегуваат само луѓе со вечно будната звезда под челото!

Прозата на Христо Крстевски претставува немислен придонес во постојатата еволуција на македонската проза. Нејзините вредности се неопходни, а јунакот на овој роман Моно Цуа е лик не чие чело свети една сјајна звезда, што останава да значи со својата снажна впечатливост...

Ете, така пишува проф. д-р Миодраг Друговац за појавата на *Циганско лето* од Христо Крстевски.

Задржувајќи ја својата нагорна линија во творештвото и високата тензија на своите уметнички постигања и резултати, Христо Крстевски и наредната, 1991 година, ќе се појави со книга која ќе го сврти вниманието врз себе и на критиката и на пошироката читателска публика. Создавајќи своевиден шум и одек, појавата на кратките раскази *Нови вејришта над Равен* високодоблесно ќе ги вреднува проф. д-р Атанас Вангелов, ставајќи ги при самиот врв на новата проза македонска книжевна уметност, притоа не избегнувајќи сосема отворено да нагласи дека во случајот на Христо Крстевски имаме средба со тн. урнек, парадигма и модел на светската проза. Тој ќе запише:

Равен е, несомнено, литературна фикција, смислено мистифициран понос и, во тој поглед, тој влегува во семејството поетички мистификации на "Пасквелија" од Живко Чинго и "Кукулино" од Славко Јаневски. Во така посочената и нужно мистифицирана хронологија, доминираат неколку парадигматски оски. Тие се воспонувани според етно-географски, антрополошки и идеолошки критериуми. Природата на парадигматските оски го правило е антибујивна, а пак нивната основна функција - евокативна. Од една страна тие: прибираат, групираат и кондензираат серија семантички единици што треба да: укажуваат, посочуваат и разјаснуваат раскозналиви наши места, луѓе, навик, стравотливост, заблуди и предрасуди; од друга страна пак да ги реализираат и актуелизираат во даден (дефиниран) културно-цивилизационски контекст.

Видливо е дека Христо Крстевски е не само умен, ами во комлејтен степен ги владее доминантните кодови на современата македонска литература. Тој увид симулира кај нешто што треба да трага по такви нарастивни постојатки, кои даваат белег на модерната проза во светот и кои, согласно со духот на македонската јазик, налагаат неопходна актуелизација во литературата што се пишува на тој јазик.

Тоа не значи друго освен дека постојатката на авторот во книгата "Нови вејришта над Равен", согласно со актуелните нарастивни ориентации во најшироки рамки, обликува еден крајно необичен свет од материјалната квантитет на евидентните обичности, дури тривијалности, дека тој свет на обичности нужно се подведува под процедурата у в е л и ч у в а њ е, односно на

големиот Олдос Хаксли. Христио Крсиевски, со својот *Виртуоз*, сџанува негов роднина: коинежот по семиотичка симулација на друштото, едно од клучните својства на постмодерното доба, и особено - определбата со еден да се симулира друг жанр или медиум - овде е поетичко начело од прв ред. Модерното/постмодерен синкретизам е на дело, семиотичкиот полиглобализам е појврден, светиот е офајен со различни гносеолошки инструменти - дискурси. Романот симулира музичка синтакса. Тој е "музикализиран". Тој и буквално се "слуша". И понатаму Андоновски продолжува: Од каде една таква разнородна дискурсна пракса? Прејлет на културни кодови? Семиотичка гледиште да се објасни светиот? Таква "екзистенција" во архивата на човековото знаење, во заедничката библиотека на човештвото?

Едноставно: оттаму што повеќе се нема доверба во монолитноста на дискурсот. Се пројоведа дијалогичноста на дискурсот (од Бахтин наваму што е редовна состојба во теориските промислувања за литературата), неговата полемичност и полиморфност. *Виртуозот*, оттаму, е роман кој не се плаши да ги истражува соствениите, крајни граници до кои може да оди, а притоа да не го наруши елементарното правило на жанрот. Тоа е роман на повеќегласието на векови, кој по форма и по исмо го симулира џагорот во чекалницата на следниот век, крајот на ова тажно столетие во кое човекот се изгуби себеси и низ идеолошките решетки прејознатливи од нашето поднебје, учејќи да говори само еден јазик, самиот си ја искорна косата од глава.

И Елизабета Шелева, пишувајќи за книгата кратки раскази *Скривените*, која во второто и дополнето издание ќе го промени својот наслов во *Времеубиец*, ќе истакне дека поетиката на интертекстуалноста, цитативноста, постмодерничката хибридноста, којашто се афирмира во глобалниот културен просјор, очигледно и кај нас стечнува сè поширок круг следбеници...еден несомнен поетички легитимитет и стипус на моментно најактуелна, најпровокативна творечка определба, покреена, меѓу друштото, и од некои комментарни збиднувања во културниот живот воопшто: изградувањето на свеста и определбата за ин. хиперцитативноста, авиоиронијата, космополиитизмот како цивилизациски и естетски кредо, определбата за урбаноста, интерполирањето на рок-културата, рејориката на асистентот, логиката на комбинаторичката игра. Токму во вака зацртаниите теоретски рамки, на она што се нарекува постмодерна епоха или нова текстуалност, се јавува и новата книга на Христио Крсиевски.

Крсиевски е еден од оние автори, вели Шелева, кои се одликуваат со појребата за досегање на стилстичката повеќеслојност, шармот и најојеноста на текстот со јазични досетки; за одржување на посебна (во случајов синкопирана, ошечна, но по потреба и ески расослана) ритмика на прозата реч. Меѓу омилните постапки на авторот е и дијалогот со ин. туѓа реч (со културните стереотипи, со општествението постои, со учението, но и со колоквијалните жаргони); сè со цел да се долови оттамо дијалогско одзвонување на речта, на стилот, а на раскажувачките јазици и уште повеќе нивната длабоко амбивалентна (учено-смешна) природа.

И на крајот, проф. д-р Миодраг Друговац, пишувајќи за *Карневалиите во Македонија и Скројителот*, вели дека Христо Крстевски ги досегнал тешко досегливите врвови, успевајќи да оствари синтеза помеѓу науката и уметноста. Тој пишува: *Не е спорно дека мислата на Крстевски навлегува и во некои научни дисциплини коишто поразбираат специјализација, што ќе рече, научен авторитет*, и тоа е онаа вредност што импресионира и што како виечајок од текстовите на Крстевски го пленува нашемо внимание.

На едно од клучните места во својот критички осврт *Реторичкиот лабиринт* (Нова Македонија од 06.09.1995) д-р М. Друговац вели: *Клучната теза е дека Христо Крстевски е писател со поетика и чка иеза. Нејзината основна тенденција или идеал е да прерасне во систем (поетика/теорија), низ практиката на поливалентниот дискурс (за паганството, митот, религијата, етнографијата, фолклористиката, книжевността), при што се препричат некои форми на разградбата или разродувањето на научните и раскажувачките јазични стандарди и модели на соопштувањето. Постмодерниот расказ на Христо Крстевски ги обединува во својата структура, својот дух или макар во некој свој исказ некои постојат такви антиципативни инфлуенци и сугестии, користејќи се и со мистичното и со мимичкото искуство, со есеизмот и фантастиката, со митичноста и интермедјалната цитативност (од музиката, фресколикарството, науката, филозофијата, естетиката), разрешувајќи го спорот меѓу тезата и антитезата во својот бојат и жив, привлечен и провокативен интелектуален универзум со една ненаметлива, а сепак широко кореспондентна во нашите виечајоци синтеза: Скројител на противречностите, сиреч Тезеј, којшто во лабиринтот ги знае и патите и целта.*